
- અનંત પટવા

કવિતા (૨૧૦)

ગાંધીકાવ્યસંગ્રહ

: સંપાદક :

ઝીણાભાઈ દેસાઈ

ઉમાશંકર જોષી

: કવર ડિઝાઇન :

ગોવર્ધન ખાંચાલ

, : પ્રકાશક :

વિદ્યાર્થી-પંચાયત, શ્રી ગોકળીબાઈ હાઈસ્કૂલ, વીલેપારસે

૨૦૧૮
 ૪જા.૩૭૪
 દર્શન
 (૨૦૧૮)
 ૨૬૫૫૮

: પ્રથમ આવૃત્તિ :

રેડીઆયારસ ૩૯૯૩

૩૧.

16518

પ્રસક્ત : વૌલેપારવેની શ્રી. ગોકળીઆઈ પૂનમચંદ પીતામ્બર હાઈસ્કૂલની
 વિદ્યાર્થી-પંચાયત વતી શ્રી. ઉમાશંકર જોષીએ પ્રસિદ્ધ કર્યું.

મુદ્રક : જાદવજી પીતામ્બર ઠક્કર, આનંદ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ,
 દેવકરજી મેન્શન, પ્રિન્સેસ રોડ, 'મુ'બઈ-૨.

- અનંત પટવા

કવિતા (૨૧૦)

નિવેદન

શ્રી ગોકળાબાઈ હાઈસ્કૂલની વિદ્યાર્થી-પંચાયતના ૧૯૩૭-૩૮ ના ઠરાવ નં. ૪૦ અનુસાર આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થાય છે તેની તોંધ લેતાં અમને આનંદ થાય છે. પ્રસ્તુત ઠરાવ નીચે મુજબ છે :

“ઠરાવવામાં આવે છે કે તા. ૧-૨-૩ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭ ના દિવસે ગાંધી-જયન્તી તરીકે ઉજવવા આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરવી, અને સદરહુ ઉત્સવની ઉજવણી અર્થે નીચે દર્શાવેલી પ્રવૃત્તિઓમાંથી શક્ય હોય તેટલી પંચાયતે હાથ ધરવી :

(૧) પૂ. ગાંધીજીનાં જીવન ઉપર નિબંધોતોનાં ભાષણ.

(૨) પૂ. ગાંધીજીનાં અને પૂ. ગાંધીજી સંબંધી પુસ્તકો, લખાણો, વગેરેનો સંગ્રહ અને તેમનાં ચિત્રો, છબીઓ, મૂર્તિઓ, વગેરેનો સંગ્રહ કરી ગાંધી-સાહિત્ય-કલા-પ્રદર્શનની યોજના.

(૩) પૂ. ગાંધીજીની જીવન-પ્રવૃત્તિનાં ભિન્ન ભિન્ન અંગ ઉપાંગો દર્શાવતા નકશા, સાહિત્ય, વગેરેનો સંગ્રહ.

(૪) પૂ. ગાંધીજીનાં લખાણોમાંથી ચૂંટી કાઢેલા ભાગોના મુખપાઠ ઇત્યાદિ.

(૫) રંગોળી-પ્રદર્શન.

(૬) પૂ. ગાંધીજીને લગતાં ગૂંજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ કરી શક્ય હોય તો તેને છપાવી બહાર પાડવાની યોજના; અને જો તેમ ન થઈ શકે તો એવાં કાવ્યોનો હસ્તલિખિત મુશોભિત સંગ્રહ તે દિવસે બહાર પડે એવી યોજના.

(૭) ઉત્સવને અનુરૂપ એવું રસદર્શન, રમત-ગમતો, ઇત્યાદિ.

વધુમાં ઠરાવવામાં આવે છે કે સદરહુ ઉત્સવને સાર્વજનિક સ્વરૂપ આપી શકાય એ હેતુથી વાલીઓ અને અન્ય નાગરિકોને નિમંત્રણ આપવું.

આ ઠરાવની છઠી વિગત જ્યારે નક્કી થઈ ત્યારે અમને ઓછી આશા હતી કે કાવ્યસંગ્રહ છપાવીને અમે બહાર પાડી શકીશું. પરંતુ અચાનક એક બહેન શનિવાર, તા. ૧૮-૯-૩૭ એ શાળાના પ્રાર્થનાસંમેલનમાં આવ્યાં, અને તેમને આ યોજનાની ખબર પડતાં આર્થિક પ્રશ્નને અંગેજ જે એ યોજના પડતી મૂકવી પડતી હોય તો તેમ ન કરતાં નિશ્ચિંત બની અમારે એ કાર્ય હાથમાં લેવું એમ તેઓએ જણાવતાં અમારા આનંદનો પાર ન રહ્યો. તે જ દિવસે વર્તમાનપત્રોમાં એને અંગેની જાહેરાત કરી. એક બે દિવસ અનુકૂળ પ્રેસ શોધવામાં ગયા. તા. ૨૧-૯-૩૭ એ આનંદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં મેટર છપાવા ગયું. અને તા. ૨૮-૯-૩૭ એ ચોપડી આખી છપાઈ તૈયાર થઈ. જે અસાધારણ ત્વરાથી આ કાર્ય થયું છે તે ખ્યાનમાં લેતાં એમાંની છાપ-ભૂંચો ક્ષમ્ય લેખાશે એવી અમારી આશા છે.

અમારી વિનંતિ સ્વીકારી ગૂજરાતના અને બૃહદ્ ગુજરાતના લગભગ ૨૫૦ થી ૩૦૦ નાના મોટા, જાણીતા અખણ્યા એવા મિત્રોએ પોતાના કાવ્યો તરત જ મોકલ્યાં હતાં તે બદલ તે સૌના પ્રતિ જોડી કૃતજ્ઞતાની લાગણી અમે વ્યક્ત કરીએ છીએ. અમને સાત દિવસનો જે ટુંકો સમય મળ્યો હતો તેમાં છપાઈ શકે એટલા કાવ્યોનો અમે સંગ્રહમાં સમાસ કર્યો છે. અમને પૂરતો સમય મળ્યો હોત તો સંગ્રહનું કદ કદાચ આથી ત્રણગણું થાત. એટલે જે કાવ્યો આમાં નથી લઈ શકાયાં તે

માટે તેના લેખકો અમારી મર્યાદા ધ્યાનમાં લઈ અમને માફ કરશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

અન્તમાં જે લેખકોનાં કાવ્યો વહે આ સંગ્રહ બની શક્યો તે સહુ લેખકોનો અમે આભાર માનીએ છીએ. અમારા સન્માન્ય શિક્ષકો અને અમારા અનેક સહાધ્યાયી લાઇ બહેનોમાંથી, જ્યાં પ્રત્યેકે અમને શક્ય તેટલી મદદ કરી છે ત્યાં વ્યક્તિ વિશેષનો કેવી રીતે આભાર માની શકીએ ? આ સંગ્રહમાં છપાએલાં કાવ્યોની નકલ જે ત્રણ દિવસમાં થઈ છે એ ખ્યાલમાં રહે તો કેટલા હાથો એ માટે રોકાયા હશે તેની કલ્પના આવી શકશે. અમારી શાળાના સંચાલકોના સાથ, સહાનુભૂતિ, પ્રેરણા વિના આ સંગ્રહ લાગ્યેજ સંભવી શકત. પણ તેમનાં તો અમારી ઉપર અનેક ઋણ છે ત્યાં આ વિશિષ્ટ ઋણનો જાહેર સ્વીકાર કરી બીજાં ઋણને ગોણુ બનાવવા અમે નથી ઇચ્છતા. આનન્દ પ્રીન્ટિંગ પ્રેસના સંચાલકનો જે ત્વરથી એમણે કામ કર્યું છે તે બદલ આભાર ન માનીએ તો આ આભારદર્શન અપૂર્ણ જ રહે. અને જેમની પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહનને લીધે આ પ્રકાશન શક્ય બન્યું તે પૂજ્ય બહેનનો ? તે વ્યક્ત કરવા અમે શબ્દો નહિ શોધીએ-અરસે તત્સંબંધી મૌન જ સેવીશું.

આશા છે કે વડીલો અમારી આ પ્રવૃત્તિને સહાનુભૂતિપૂર્વક જોઈ અમને એ દિશામાં વિશેષ માગદર્શન કરાવશે.

વીલેપારસે, ૨૮-૬-૩૭

મહિશ મહેતા

મહામંત્રી

(વધાર્થી પંચાયત

શ્રી. ગોહળીયાઈ હાઇસ્કૂલ

સં પા દ કી ય

ગૂજરાતી કાવ્યસાહિત્યમાં આ પ્રકારના સંગ્રહનો ઉમેરો કરતાં સહજ ફોલ થાય છે. પણ ગાંધીજીને વિષે આપણી ભાષામાં એટલા બધાં કાવ્ય, ગીત, લગ્ન, રાસ, ગરબી, મુકતક, ધૂન, નેડકણાં વગેરે લખાયાં છે કે પ્રજાવ્યાપી બબ્બે આંદોલનોનાં મહામંથન શમ્યા પછી આજે જે આપણે એનાં ગીતનવનીત નહિ ઉતારી લઈએ તો કદાચ ગાંધીજીના સમકાલીન ગાયકોને એમને વિષે શી શી ઊર્મિઓ હતી એની તોંધ સચવાઈ રહેવી અશક્ય જેવી થઈ પડે.

પ્રશસ્તિકાવ્યની ઉત્તમ કવિતાપ્રકારમાં ગણના થતી નથી. પણ આ સંગ્રહમાં ગાંધીજીની પ્રશસ્તિ ઉપરાંત, એમના જીવનને લગતા છતાં એમના જ નહિ પણ સારી પ્રજાના જીવનના ગણાઈ ચૂકેલા ઐતિહાસિક પ્રસંગોમાંથી પ્રેરાયલી કૃતિઓ પણ સદ્ભાગ્યે સારા પ્રમાણમાં છે. એક જ પ્રસંગ જૂદાજૂદા કવિઓની દષ્ટિએ ફેરેલો ઐતિહાસિક કે આધ્યાત્મિક મૂલ્યવાળો છે એ જોવાનું પણ શક્ય બન્યું છે.

ઐતિહાસિક ઘટનાઓનું તાત્વિક અન્વેષણ કે રસાત્મક નિરૂપણ સમકાલીનોને હાથે યથાર્થ થાય એ સર્વથા અસંભવિત નહિ તોયે દુષ્કર તો છે જ. હિમાલયની તળેટીએ ઊભેલો માણસ હિમાલયની ઊંચાઈ માપવા અસમર્થ નીવડે તો એ સમજી શકાય એવું છે. ગાંધીજીના જીવનના ઐતિહાસિક ગણાતા પ્રસંગોનું કાવ્ય અતે તારતમ્ય તો સમય જ યથાક્રમે દર્શાવશે. આ સંગ્રહમાંથી તો ૧૯૧૩ થી ૧૯૩૭ એટલે કે ગાંધીજીના જીવનની અગલની એક પચીસીને ગૂજરાતી કવિઓએ કેમ સમજવા પ્રયત્ન કર્યો છે એટલું સ્પષ્ટ થશે તો બસ.

સાથે સાથે આ સંગ્રહનો એક ખીણ દષ્ટિએ પણ ઉપયોગ થશે એવી આશા છે. ક્યાં સર્વને સુચિત્તિ એવું ગાંધીજીનું વિરાટ હૃદયનકલ્પ અને ક્યાં આપણું ભાષામંદ્યુ આ અરૂપ કાવ્ય ? ક્યાં પ્રજાના પ્રબુદ્ધ પ્રાણનો કાવ્યનદ અને ક્યાં આપણું શબ્દઝરણું ? આ અસંગતિનાં કારણો આપણા પ્રજાભાવસત્તી અને ભાષાપ્રવૃત્તિની મર્યાદાઓમાં નિજાસુતે મળશે. એ મર્યાદાઓ વિચારવાનું અને શક્ય તેટલા વેગથી વટાવી જવાનું અદ્યત્ન સૂચન આવા સંગ્રહમાંથી નમે તો થે ઓછું નથી.

હું કે સમયમાં પણ અમને મહાગૂંચાતના અનેક કવિઓએ પોતા-પોતાની કૃતિઓ પછોંચાડી એટલે જ આ ગાંધી ન્યંતીના પ્રસંગ ઉપર જ સંગ્રહ બહાર પાડી શકાય છે. તે તે કવિઓનો અને અમે હૃદયપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ. મળી શકી તેટલી ગંધી જ સારી વસ્તુઓનો સંગ્રહમાં સમાવેશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. જતાં કાંઈ સારી કૃતિ રહી ગઈ હોય તો દરમુજર ચાલીએ છીએ.

ગાંધીજીનું ગૂંચાન આ ગાંધીકાવ્યસંગ્રહને અપનાવી લેશે એવી આશા છે.

વિજયપારણે

ગાંધીસભા ૧૯૯૨.

ઝીણાભાઈ દેસાઈ

ઉમાશંકર નેપી

અ તુ ક મ

નં.	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	મહાત્મા ગાંધીને ચરણે	શ્રી ખખરદાર	૧
૨	અંતરની આહ	" મેઘાણી	૬
૩	છેલ્લો કટોરો	" "	૯
૪	માતા તારો ખેટડો આવે!	" "	૧૧
૫	છેલ્લી સલામ	" "	૧૫
૬	ત્રિમૂર્તિ	" સુંદરમ	૧૮
૭	ખેલી એક બાપુ	" તનમુખ ભટ્ટ	૨૦
૮	અવતાર	" સ્નેહરશ્મિ	૨૧
૯	દીવાદાંડી	" "	૨૫
૧૦	નાખૂદા	" "	૨૬
૧૧	જ્યન્તી પર્વ	" "	૨૭
૧૨	માતનો ખેટો	" "	૩૪
૧૩	મનમોહન ગાંધીજીને	" લલિતજી	૩૭
૧૪	યુગ અવતાર	" મસ્ત મયૂર	૩૮
૧૫	મરવા ગુર્જર ગાંધીજીને	" લલિતજી	૩૯
૧૬	મીઠો મનમોહન મોર	" "	૪૦
૧૭	પ્રેમ મૂર્તિ	" ધરમસી તેજણી	૪૧
૧૮	સતના આશકને	" લલિતજી	૪૨
૨૯	જયવીરને	" "	૪૩
૨૦	ધન્ય ભૂમિ	" રાયચુરા	૪૪
૨૧	એ કોણ?	" રાયચુરા	૪૫
૨૨	ઓ ભવ્ય ડોસા!	" હરિહર ભટ્ટ	૪૬

નં.	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૨૩	સત્યના સંત।	શ્રી હરિહર ભટ્ટ	૪૮
૨૪	સ્વપ્ન-શિદ્ધી	„ મોહન ઠક્કર	૪૯
૨૫	એ જોગીરાજ	„ કેશવ શેઠ	૫૦
૨૬	પળે પાછો	„ કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી	૫૩
૨૭	બાપુનું નામ	„ તનસુખ ભટ્ટ	૫૭
૨૮	ગાંધીબાપુ	„ સોમાભાઈ ભાવસાર	૫૭
૨૯	વિશ્વચક્ત્ર	„ સુંદરજી ખેટાઈ	૫૮
૩૦	-બાપુજીને-	„ મોહન ઠક્કર	૫૯
૩૧	નૂતનયુગનો પાર્થ	„ સુંદરજી ખેટાઈ	૬૦
૩૨	કેતી હશે એ બંસરી?	„ કલ્યાણજી મહેતા	૬૨
૩૩	જીવો જુગ જુગ	„ ગજનન જોષી	૬૩
૩૪	ભેદી સૌ શંખલાઓ	„ અમૃત પારેખ	૬૩
૩૫	અદ્વિતીય જીવનથી	„ રતિલાલ જાયા	૬૪
૩૬	વંદન	„ ત્રિપાઠી	૬૫
૩૭	ગાંધીજીને	„ મુરલી ઠાકુર	૬૬
૩૮	અર્પણ	„ કોલક	૬૭
૩૯	મહાત્મ ચરણે	„ ગો.	૬૭
૪૦	ગાંધીજીની જીવનગરબી	„ કવિ રામજીભાઈ	૬૮
૪૧	મહાત્માને અંજલિ	„ રસિક ત્રિપાઠી	૭૨
૪૨	ભીષ્મનું ગાંધી ગીત	„ ઇશ્વરલાલ વૈદ્ય	૭૩
૪૩	સાબરમતીના સંતનું ઇગ્તિહાસ	„ જહાંગીર દેસાઈ	૭૪
૪૪	તપસ્વી	„ ગો.	૭૬
૪૫	પૂજ્ય ગાંધીજીને	„ શુભાષ્ટક ઓઝર	૭૭
૪૬	ખોખું રિમત	„ તનસુખ ભટ્ટ	૭૮

નં.	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ:
૪૭	યુગદેવ	શ્રી મૂળજીભાઈ-શાહ	૭૯
૪૮	ગાંધીજી તો	" મુક્તા મંગળજી ઓઝા	૮૦
૪૯	બાપુની ઘાંટી કૂચ	" ગોકુળભાઈ ભટ્ટ	૮૧
૫૦	શ્રેષ્ઠ સર્જક	" પ્રહલાદ પારેખ	૮૪
૫૧	આખરી નિરધાર	" રમણ સોની	૮૫
૫૨	સુકાની	" ગોકુળભાઈ ભટ્ટ	૮૭
૫૩	વિજય પ્રસ્થાન	" જનાર્દન પ્રભાસ્કર	૮૮
૫૪	દરિદ્રનારાયણ	" ઉમાશંકર જોષી	૮૯
૫૫	મહાત્માજી દ્વારા પરમાત્માનો સંદેશ	" અંધ કવિ હંસરાજ	૯૦
૫૬	જાદુગર	" પિપાસુ	૯૧
૫૭	બાપુને	" કરસનદાસ માણેક	૯૨
૫૮	આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો	" મંજુલાલ મજુમદાર	૯૩
૫૯	મૃત્યુનો યાત્રી	" ઉમાશંકર જોષી	૯૪
૬૦	ગાંધીજીને	" ચંદ્રકાન્ત મહેતા	૯૬
૬૧	માઠીના મુક્તિ યત્ને	" મનસુખલાલ ઝવેરી	૯૭
૬૨	બાણપથારી	" ઉમાશંકર જોષી	૧૦૦
૬૩	જીવનનો કલાધર	" " "	૧૦૬
૬૪	રાષ્ટ્ર યજ્ઞ	" ધન્ડુલાલ ગાંધી	૧૧૧
૬૫	મોહનનાં ભર્ગ	" ઈ.	૧૧૨
૬૬	વંદુ મહાત્મન	" ગો.	૧૧૨
૬૭	કાણુના ચરણમાં ?	" ધનસુખલાલ કું. મહેતા	૧૧૩
૬૮	મંગલ શબ્દ	" ઉમાશંકર જોષી	૧૧૬
૬૯	સ્વાગતમ્	" બાદરાયણ	૧૧૮
૭૦	મહાત્મપ્રશસ્તિ:	" "	૧૧૯

- અનંત પટવા

કવિતા (૨૧૦)

મહાત્મા ગાંધીને ચરણે

(ગાંધીજીની પચાસમી વર્ષગાંઠને મંગલદિનેઃ, રવિવાર, તા. ૨૧-૬-૧૯)

: ખંડ હસ્તિત :

૧

ગાંધર્વ આવો ગગનના !

સૂર તમ સુરસદનના

સ્નેહે ભર્યા,

સત્યે ઠર્યા,

દો આજ મોંઘા કવનના !

આવો, ગવૈયા સ્વર્ગના સુરસાજમાં,

આવો અમારા સત્યસ્નેહસમાજમાં !

ખગ સર્વ મધુકંઠી મળો !

મધુર લહરીઓ લળો !

પાછા ફરો પહોંઠ સામ અવાજમાં !

સંગીતદેવી ! કાવ્યદેવી ! સર્વ આજે આવજો !

અહીં અમર મોહનગાન સહુ સાથે મળી ગવડાવજો !

૨

મોંઘો અમૂલ્ય પ્રસંગ આ,

છે અતુલ્ય ઉમંગ આ;

પ્રિય હૃદયના

સુરવિજયના

મોંઘા અમારા રંગ આ :
 એ રંગમાં ક્યમ એકલા અહીં મહાલીએ ?
 આ લોક ને પરલોક સાથે ઉભળીએ :
 શિર જેતું અડતું સ્વર્ગને
 ધારતું રવિભર્ગને,
 ના બૂલતું તે આ ધરા પણ ભાળીએ :
 એ આત્મતો ઉત્સવ ઉજવવા, સુરજનો ! પૃથ્વીજનો !
 આવો બધા, અહીં ગાંધીએ નવપ્રેમગાંઠ પતીજનો !

૩

એ ગાંઠનારો કેા હશે ?
 જગ બધી જે મોહશે
 સદ્વચનથી,
 સન્મથનથી
 જે આંસુ જનનાં લોહશે ?
 જેને જડીબુટ્ટી મળી કલ્યાણની,
 જેણે ઘડી પૂરી મહત્તા પ્રાણની,
 વનવન વિશે જે આથડયો,
 અસુર શું નિર્ભય લડયો,
 સત્યેજ જડતો વાત જે નિર્માણની :
 માનવહૃદયના રોગને ઝટ પારખી દે સાર તે,
 એવાં વસાણાં રાખનારો ગાંધી એક જ ભારતે !

૪

ક્યાં શુદ્ધિ ભેધ ધર્મની,
મન, વચન ને કર્મની ?

ભારત ! ખરે

બુગબુગ ધરે

મોટાઇ એ તુજ મર્મની !

રાખ્યું હરિશ્ચંદ્રે અમોલ્યું સત્ય જે,

ટેકી અહગ પ્રહલાદ કેરું કૃત્ય જે,

ભારતતાણા ઇતિહાસમાં

છે રહ્યું ચિરવાસમાં,

એ સત્યની બુગબુગ બતાવી ગત્ય જે :

તે ના રહે ઢંકાઇ અહીં અજ્ઞાન કેરી આંધીએ;

કળિયુગ વિશે એ સત્ય તો રાખ્યું મહાત્મા ગાંધીએ !

૫

વ્યાખ્યો અધર્મ બધે ઘણો

કારમો માયાતણો,

આ દેશમાં

મન કલેશમાં

ચાલ્યાં વિનાશી ધર્મણો :

હીસે હરાયાં તીર્થ કેરાં તેજ હા,

ના આજ ગંગાસ્નાન તારે સ્હેજ હા,

ના પેટભર ભોજન મળે,

બાળ ભૂખ્યાં ટળવળે,

છે મેઘ સૂકાયા બધે ગગને જ હા !
 એ સત્ય ખૂટયું ત્યાં બધે ખૂટે જ સુખનાં સાધનો,
 એ સત્યને સ્થાપે ફરી આ વીરલો બુજરાતનો !

૬

એ વીર આજ વધાવીએ,
 સ્નેહ પુષ્પો લાવીએ.
 નવજીવને
 નવઉરધને
 એ સત્ય આત્મ સમાવીએ,
 જેણે ન જાણી કોઈ દિન પણ ફૂરતાં;
 જેની અખંડ જાણાય ચૌવનશૂરતાં;
 જેના મહાસંઘમથકી,
 ધર્મમય ઉદમથકી,
 નિજ શત્રુને પણ સ્નેહપિંજર પૂરતાં;
 જે કર સર્વા મણુકા વિરલ એ ભલ્ય જીવનમાળના,
 તે અમ શિરે તપને સદા ! ન પ્રહાર લાગે કાળના !

૭

મોહન ! અમારા વીર એ !
 સાધુ, દાના; પીર એ !
 સુકુમારતા
 ઉર ધારતા

અક્ષમસ્ત મીર ફરીર ઝો !

મોહન ! તમારી પ્રાણુમોહન ખંસરી !

મોહન ! તમારી સત્વદોહન ખંસરી !

સહુ મોહને ભૂલાવતી,

રસ અખંડ જમાવતી,

મોહન ! તમારી પ્રહસોહન ખંસરી !

વાળે અખંડ પ્રવાહથી સહુ સ્થિર થઈ સુણીએ અમે
એ રસ દપટતા શબ્દ ઝીલી આત્મમાં ધુણીએ અમે !

૮

વીરા ! લળે ઉર કેમ ના,

આ મહોત્સવ હેમના

ભારત વિશે

પળપળ દિસે :

દયો નમન આ અમ પ્રેમનાં !

વીરા ! તમારું તેજ હૃદય જગાડને !

અમ જીવને તમ સત્યબીજ ઉગાડને !

અમ કુંજ લીલો થાય આ,

ભારતે રસ છાય આ,

ગંગા ફરી દેવત્વભર વહેવાડને !

તમ જ્યોતથી અહીં ફોડ જળને જ્યોત સત્ય સમાધિની !

ભારત વિશે ઘરઘર થને જય જય મહાત્મા ગાંધીની !

ખખરદાર.

અંતરની આહ

[ગોળમેળ પરિમદમાં જતાં અટક્યા ત્યારે]

• મને સાગરપાર બોલાવી ચો પ્લિટન !

આદરમાનભર્યાં દઇ ઇજન,

બાંધવતા કેરાં બાંધીને બંધન,

આખર આજ મતિ બગડી :

રૂડી રવેત ધળ રગદોળી રહી ?

અચિ ! અમૃત ચોઘડિયાં ગડિયાં

ત્યારે કેમ હુળાહુળ બોળી રહી ?

મારા કોલ પળાવવા કારણીએ

બાંડ્યા ખેડૂતોને મેં તો બાંડણીએ

એનાં ધાન લીધાં કણીએ કણીએ.

‘અપી જાઓ વીરા મારા, નેકીને ખાતર !’

એમ ધૂમ્યો વિનવી વિનવી

ત્યારે વાહ સુજાન ! ઇમાનદારી કેરી

વાત તારે તો નવી ને નવી !

હું ‘સુલેહ ! સુલેહ ! સુલેહ !’ રટયો;

નવ નેકીને પથેથી લેશ હટયો

દિલે તારેથી તોય ન ફંશ મટયો !

હું ‘ડરાવ ! દબાવ ! રીખાવ !’ વિના

બીજો દાવ એકેય શીખી જ નથી !

તુંને શું કહું માનવની જનની !

વશ થાય પશુ પણ બહાલપથી.

મારા ખેડુને માર : મને તાંહી મહેફિલ !

આંહી ગોળીબાર : ત્યાં ફૂળે કોકિલ !

આંહી કાળાં કાળાગાર : ત્યાં મંજિલ !

ખૂબ થયાં અપમાન, મળ્યાં વિષયાન,

હવે મને રોકીશ ના !

મારાં સ્થાન માતાકેરી ઝુંપડીએ

મને મહેફિલમાં બેલી ! ગોતીશ ના !

અહીં છે, અહીં છે, સુગતિ અહીં છે;

નથી ત્યાં, નથી ત્યાં, બીજે ક્યાં, અહીં છે;

ખ્યારી મા-ભૂમિની ધરતી મહીં છે.

એને શોધીશ ના દિલ ! સાગર પાળની

તેજભરી તકરાર વિષે,

એનો રાખીશ ના ઇતબાર હવે

બીજીવાર કો'કોલકરાર વિષે !

વળી જાઓ રે બહાણુ વિદેશ તણાં !

મારે હૈયે તો કોડ હતા એ ઘણા

મારી સૃષ્ટિના સંત સમાગમના.

મારે હોંશ તો ખાસ હતી મારા ખૂનના
 ધ્યાસી જનોના મિલાપતણી,
 મારે હામ હતી ભૂખ્યા સિંહોને-ઘોડમાં
 પેસીને પીઠ પંચાળવાની;

મહાસિંધુની ઓ લહરી લહરી !
 તમે બિન્દુએ બિન્દુની જીભ કરી
 કહેલો સારા વિશ્વને તીર ફરી—
 જર્જા આંધવતા કેરા વૈરીજનોને ન
 ગાંધીનું પ્રેમ પ્રયાણ ગમ્યું,
 હા ફોળા ના વારસદારને નગ્ન
 ફકીરનું નેત્ર સુધા ન ગમ્યું.

મેઘાણી.

છેલ્લો કટોરો

[ગાજમેજ પરિપક્વમાં જતી વેળાએ]

છેલ્લો કટોરો ઝેરનો આ : પી જલો બાપુ!
સાગર પીનારા! અંજલિ નવ ઢાળજો બાપુ!

અણખૂટ વિશ્વાસે વહ્યું છવન તમારું :
ધૂતો દગલબાળે થકી પરિયું પનારું :
શત્રુ તણે ખોળે ઢળી સુખથી સુનારું :
બા આખરી ઓશિકડે શિર સોંપવું, બાપુ!
પાંચે લલે ગર્દન : રિપુ મન માપવું, બાપુ!

સુરઅસુરના આ નવયુગી ઉદ્ધિ-વલોણે
શી છે ગતાગમ-રત્નના કામી જતોને?
તું વિના શંભુ! કોણ પીશે ઝેર દોણે?
॥ લગી ગળવા ગરલ જટ નળો દે બાપુ!
સૌમ્ય સૈદ્ર! કરાલ-કોમલ! નળો દે બાપુ!

કહેશે જગત : જોગી તણા શું જોગ ખૂટ્યા?
દરિયા ગયા શોપાઈ? શું ઘન નીર ખૂટ્યાં?
શું આલ-સૂરજ અંદ્રમાનાં તેલ ખૂટ્યાં?
કેખી અમારાં દુઃખ નવ અટકી જલો, બાપુ!
સહિયું ઘણું, સહિયું વધુ : નવ થડકજો બાપુ!

ચાખૂક, જાતી, દંડ, ડંડા મારના,
 જીવતાં કપ્રસ્તાન કારાગારનાં,
 થોડા ઘણા છંટકાવ ગોળીબારના,
 એ તો બધાં ય ઝરી ગયાં કોઠે પડ્યાં, બાપુ!
 ફૂલ સમાં અમ હૈડાં તમે લોઢે ઘડ્યાં બાપુ!
 શું થયું, ત્યાંથી ઢીંગલું લાવો ન લાવો:
 બોસા દઇશું, ભલે ખાલી હાથ આવો!
 રોપશું તારે કંઠે રસબસતી ભુજબો.
 દુનિયા તણે મોંયે જરી જઇ આવળે બાપુ!
 હુમદદિના સંદેશડા દઇ આવળે બાપુ!
 જગ મારશે મેણાં ન આવ્યો આત્મજ્ઞાની!
 નાવ્યો ગુમાની પોલ પોતાની પિછાની!
 જગપ્રેમી જોયો! દાઝ દુનિયાની ન જાણી!
 આજર માનવ-જાત આકુલ થઇ રહી, બાપુ!
 તારી તબીબી કાજ એ તલખી રહી, બાપુ!
 જા બાપ! માતા આખલાને નાથવાને,
 જા વિશ્વહૃત્યા ઉપર જળ છાંટવાને,
 જા સાત સાગર પાર સેતુ બાંધવાને,
 ઘનબોર વનની વાટને અજવાળતો, બાપુ!
 વિકરાળ કેસરિયાળને પપળતો, બાપુ!
 આલ્યો જજો! તુજ ભોમિયો, ભગવાન છે, બાપુ!
 છોલ્લો કટોરો ઝેરનો પી આવજો, બાપુ!

મેઘાણી

માતા તારો ઝેટડો આવે!

[ગાળમેજી પરિષદમાંથી પાછા વળતી વેળાએ]

માતા! તારો ઝેટડો આવે,
'આશાહીન એકલો આવે.'

ને ને! મારો ઝેટડો આવે,
સંદેશાઓ ખેપિયા લાવે.

જવાલામુખી એને કાળજે રે એની આંખમાં અમૃતધાર;
એવો કોઈ માનવી આવે,
લેખાં કાળનોતરાં લાવે—માતાં.

સુતો રે હાથ તો જાગજે સાયર! ઘેર આવે પ્રાણુધાર;
હૈયે તારે બાંધ હિંડાળા,
મોલી મારો ખાચ બે ઝોલા—માતાં.

ધૂળરોળાણા એ મુખ માથે, વીરા, છાંટજે શીતળ છોળ;
પ્રેમેથી પાહુલિયા ધોળે!
આછે આછે વાયરે લહેળે—માતાં.

તારા જેવાં એના આતમાનાં ગેળી હિમ અગાધ ઊંડાણ;
ત્યાંયે આજે આગ લાગી છે,
ધુંવાધાર તોપ દાગી છે—માતાં.

■ ચીમનસહન મ ગાંગદાસ ગ્રંથાલય શ્રી
ગુજસતી સાહિત્ય પારિષદ

સાત સિંધુ તમે સામટા રે! એની એલવાશે નાહુ આળ;
ઠાલાં નવ ઢોળશે પાણી!
ના ના એની વેદના નાની—માતા૦

કોટકોટાન હુતાશ જલે તારા હૈયાની માંહી એ આલ!
એવી ફેડ આપઠા ધીકે
છાની એની છાતડી નીચે—માતા૦

માનતાંતાં કુડાં માનવી રે, એને ફેસલાવી લેવો સેલ!
પારધીનાં પિંજરાં ખાલી,
હંસો મારે નીકળ્યો હાલી—માતા૦

બોર અંધારી એ રાતમાં રે બીજાં બાળ બોરાણું તમામ
આઠે ખેડાર જાગતી આંખે
એકો તું તો દીવડે અંખે—માતા૦

બૂડ્યા બૂડ્યા બીજે બેલડા રે માયામોહ કેરે પારાવાર;
ઠહાલા! તું તો પોયણું નાનું
ઉભું એક અણુલિંજાણું—માતા૦

પોતાના પ્રાણુપિપાસુના તેં તો ખોળલે ખેલાવ્યાં બાળ;
ચૂમી ચૂમી છાતીએ ચાંખ્યાં
બંધુતાના એલડા આખ્યા—માતા૦

રોમે રોમે તારે દાંત લીંચી ઝેરી કરડયા કાણુડા નાગ;
 ડંખે ડંખે દૂધની ધારા
 રેલી તારા દેહુથી, ખ્યારા—માતાં.

ચીર પાંચાળીનાં ખેંચવામાં નો'તા પાંડવોએ દીધા હાથ;
 આજે અધિકાઈ મેં દેખી
 બેટાઓએ માતને પીંખી—માતાં.

એકલો તું આડ હાથ દેતો ઊભો દોખિયાંને દરખાર
 તારી એ અતાગ સખૂરી
 શોષી લીધી વેરીએ પૂરી—માતાં.

કૂડ પીધાં, હીણુમાન પીધાં, પીધાં ઘોળી દગાવાળાં દધ,
 કકડતાં તેલ તે' પીધાં
 ગાળી ગાળી લોહુ પણ પીધાં—માતાં.

ગોપવીને છાના ઘાવ ફલેળના, રાખજે ખૂળ ખામોશ!
 વાવાઝોડાં કાળના વાશે
 તે દિ' તારી વાટ જોવાશે—માતાં.

કંપશે સાત પાતાળ આલે જતાં ઝીંકશે સાચર લોહ,
 ખંડે ખંડે જોળશે લાવા,
 ભૂકમ્પોના ગાજશે પાવા—માતાં.

‘ધાઓ ધાઓ ધેનુપાળ!’ એવો તે દિ ઊઠશે રે હાહાકાર,
 શાળા ને સાંઢ માટેલા
 હુંગે હુંગે ભાગશે લેળા—માતાં

ભાઈ વિદેશીડા! ‘વિનવું’ રે એને રોકશે મા બાઝીવાર,
 બેઠી હું તો દીવડો બાળું
 ક્યારે એના ગાલ પંપાળું—માતાં

તારી કમાઈ શુમાઈતો રે મારે માગવો નોય હિસાબ,
 બહાદા! તારે ખાકની ઝોળી,
 માતાં કરે મન અમોલી—માતાં

છેલ્લી સલામ

[પટેલા અનશનવ્રતના સપ્તાદ વખતે]

[દાળ:—“ ભૂલ્યો રે ભૂલ્યો રે રાજ સત રે ગોપીચંદણ
પિયા ! પરદેશે ન જનાં હો છ !

એ રે સેજડિયે અમને નીદરા ન આવે ને,
મારે મન રાજ ન લાવે હો છ !” એ ભજનનો.]

સો સો રે સલામું મારાં ભાંડુડાંને કે'લે રે,
ઝાઝેરા બુહાર જગને દે'લે હો છ !
મળાયું ન તેને સહુને માફમાફ કે'લે ને
રૂઢિયામાં રાખી અમને રે'લે હો છ.

ઠીપે ઠીપે શોણિત મારાં તોળી તોળી આપું તોયે,
પુરાં જેનાં ગ્રાહત કદિ ચે જડશે ન છ,
એવાં પાપદાવાનકમાં જળે છે જનેતા મારી,
દિલડાના ડુંગર સળગ્યા-ઠરશે ન છ !
—સો સો રે સલામું.

* કીધાં ખાખ ખાંડવવનને પાંડુ તણા પુત્રે તે દિ'
નિરદોષી નાગાં લાખો ભુંજણાં હો છ,

* અર્જુને ખાંડવવન સળગાવીને સર્પોતે નદિ પણ નાગ નામની
અનાયૈ માનવમનતિને ભરમીમૃત કરી હતી : કેવળ એ આદિતિવાક્ષી-
ઓતો પ્રદેશ પચાવી પાડવા સારુજ.

આદુનાં નિવાસી એ તો આ રે આયે લોભ કેરાં,
 પૂર્વજ માહુરાને પાપે ઓરાણાં હો છ.
 —સો સો રે સલામું.

† રઘુપતિ રામ મારા રુદાનો વિસામો એણે
 ઋષિઓને વચને બાધેલ ખોટયું હો છ,
 પ્રભુનામ લજતો એણે પારાધી સંહારિયો રે,
 એતું બોર પાતક આજે ઉમટયું હો છ!
 —સો સો રે સલામું.

છેલાં, ગાળ્યાં, ગારહ કીધાં પૃથ્વીના પેટમાં ને,
 અસૂરો કહીને કાઢ્યાં વનવાસ છ;
 છવતાંને કાળે જૂદી નરકું બાધાવિયું ને
 સદાના નરાધમ રાખ્યાં દાસી દાસ છ!
 —સો સો રે સલામું.

‡ સમર્થોની સત્તા સંતો, ધૂતારાની ધૂતણુણાછ.
 કુડિયા ગુરુની કૈ' કૈ' કરામાત છ;
 એની તો પ્રણાવી ધીંગી ધરમધળઓ ને
 ભાંડુ કેરે રંગતે રંગી ભલી ભાત છ!
 —સો સો રે સલામું.

† બ્રાહ્મણે આવીને રામચંદ્ર પાસે પોકાર કર્યો કે શમ્ભુક નામના
 એક શ્વેરે તપશ્ચર્યા માંડી છે તે કારણે મારો પુત્ર મૃત્યુ પામે છે. તે
 ધરથી રામચંદ્રે એ તપસ્વીનો શિરચ્છેદ કર્યો હતો.

‡ આ બધા જુદા ધર્મોના નામે થઈ રહેલ છે એ ભાવાર્થ.

એવી એવી ઝડીઓ મારાં સહોદરો ઝીલતાં ને,
 ધરમધન કંદે ક્યારે સીંચાણ હો છ;
 રુદામાં શમાવી સરવે રુદનપિયાલા વાલાં
 હરિ કેરા રથડા હેઠળ પિલાણું હો છ.
 —સો સો રે સલામું.

રથના સારથિડા સુણુને સાધુ ને શુંસાઈ સરવે !
 કડાકા કંદે છે રથની ધરીઓ હો છ.
 બુવો બુવો બુગનો ભેરવ ઉભો વાટ ખાળી આળે,
 ભીતર તો નિહાળો, હરિ ક્યાં પળિયો હો છ.
 —સો સો રે સલામું.

બુગનો મહારાજ આળે મહાકાળ જાગિયો ને,
 ધરમ કેરાં ધારણ કાંટા માંડે હો છ :
 * સતને ત્રાજવડે મારાં કલેજાં ચડાવિયાં મેં,
 શીશ તો નમાવ્યું શાસનદંડે હો છ.
 —સો સો રે સલામું.

હરિ કેરાં તેડાં અમને-આવી છે વધામણી રે,
 દક્ષિતોને ઉત્સવ હાકલ પડી છે હો છ.
 હસતાં મુખડાંની અમને વિદાયું દિયો રે વહાલાં !
 રખે દોષ દોકે નયણાં રડીને હો છ !
 —સો સો રે સલામું.

મેવાણી.

* મહાત્માજીના શબ્દો 'I have laid down my life in the scales of justice'.

ત્રિમૂર્તિ.

: સિખરિણી :

બુદ્ધ

ધરી આ જન્મેથી પ્રણયરસદીક્ષા તડકેતું
હતું જે સંતાપે જગત દુખિયું, કિલન્ન રડતું,
લઇ ગોદે લાયું હૃદયરસની હૂંફ મહીં ને,
વધા : 'શાંતિ, બહાલાં, રુદન નહિ બુદ્ધી દુઃખતણી.'

અને બુદ્ધી લેવા વનઉપવનો ખૂંદી વળિયા,
તપશ્ચર્યા કીધી, ગુરુચરણ સેવ્યા, વ્યરથ : સૌ
નિહાળી, આત્મામાં કરણ સહુ સંકેલી ઉતર્યા,
મહા યુધ્ધે છતી નિષય, લઇ બુદ્ધી નિકળીઆ.

પ્રબોધ્યા ધૈર્યે તે વિરલ સુખમંત્રો, જગતને
નિવાર્યું હિંસાથી, કુટિલ વ્યવહારે સરળતા
અસારી, સૃષ્ટિના અઘઉદ્ધિ ચૂસ્યા મુખથકી,
જગત આત્મોપચયે ભરતી બહુવી ગંગકરુણા.

પ્રભો ! તારા મંત્રો પ્રગટ બનતા જે યુગયુગે,
અહિંસાકેરો આ પ્રથમ પ્રગટ્યો મંત્ર જગતે.

ઇશુ

મહા રૈદ્રે સ્વાર્થે જગત ગરકયુંતું, બલતણા
મદે ઘેલા લોકો નિરખાળ દરિદ્રો કચઠતા,

વિસારી હૈયાથી પ્રભુ, જગત સર્વસ્વ ગણુતા,
પ્રતિ સ્થાને સ્થાને બચ્ચ નરકલીલા જ પ્રગટી.

અહો, તેવે ટાણે વચ્ચન વદતો માર્દવતણાં,
દુખેલાંને દુઃખે સુખ મિલન દુઃખે જ કથતો,
દરિદ્રે ભિગાડી પ્રબળ વચ્ચને વૃક્ષ બળનાં,
અમીઝૂપી લેઇ જગપર લખ્યો બાળ પ્રભુનો.

હચાં બુદ્ધી તખ્તો, બળમદ લયો તાજ સરકયા,
નમેલો એ આત્મા પ્રબળ રિયુ દુર્દમ્ય બનિયો,
લભૂક્યો હોધાગ્નિ પ્રભુવિમુખનો બાળ અબકી,
તહો તે હોમાઇ જગત દુઃખનો હોમ કરિયો.

સરી ત્યાં જે શાંતિ સરિત બલિદાને ઉલરતી,
કૃપાસ્નાને એના જગત ધખતું શીતળ થયું.

ગાંધી

પટે પૃથ્વી કેરે ઉદય યુગ પામ્યો બળ તણો,
લયો વિદ્યુત, વાયુ, સ્થળ, જળ સુઠીમાં જગજને,
શિકારો ખેદ્યા ત્યાં મદલર જનો નિર્બળતણા,
રચ્યાં ત્યાં ઉચેરાં જનરુધિરરંગ્યા લવન કેં.

ધરા ત્રાસી, છાઇ મલિન દુઃખછાયા જગ પરે,
બન્યાં ગાંધી રૂપે પ્રગટ ધરતીનાં રુદન સૌ,
વહેતી એ ધારા ખડકરણના કાતિલ પથે,
પ્રગલ્ભા અંતે થૈ મુદિત સરલા વાય પ્રગટી.

હુણે ના પાપીને, દ્વિગુણ બનશે પાપ જગનાં,
લડો પાપો સામે અડગ દિલના ગુપ્ત બળથી,
પ્રભુ સાક્ષી ધારી હૃદયભવને, શાંત મનડે,
પ્રતિદેષીકેરું હિત ચહી લડો, પાપ મટશે.

પ્રભો, તેં બી વાળ્યાં જગ પ્રણયનાં ભૂમિ ઉંદરે,
ફળ્યાં આજે વૃક્ષો, મરણપથ શું પાપ પળતું!

સપ્ટેમ્બર: ૧૯૩૦. .

મુન્દરમ

કુડ ને કપટ જગમાં વાધ્યાં, પાખંડપંથ ફેલાય
શોણિત છાંટણે લોભકા ભીની સત્યના શ્વાસ ફેંધાય
અર્પે કોણ જગને શાતા?
બેલી એક બાપુ થાતા!

તનમુખ ભટ્ટ

અવતાર

: કુન્દરાવળી કંદ :

ચોર ધુધવતા વાયુ વાયે,
 વાદળ જૂથે વ્યોમ છવાયે,
 ગાજવીજ તે સહકા થાયે,
 વરસે ધગધગતા અંગાર !

તોફાને પર્વત સૌ ડાલે,
 થરથરતું જગ આંખ ન ખોલે,
 માનવચિત્ત ચઢ્યાં ચગડોળે,
 ગર્જન કોણ કરે સચકાર !

આવે મૃત્યુગીત ગજવી
 નવ અવતાર ! નવ અવતાર !
 વિરાટ પ્રગલ્ભે જગ ધ્રુજવી,
 નવ અવતાર ! નવ અવતાર !

આવે મૃત્યુગીત ગજવી,
 વિરાટ પ્રગલ્ભે જગ ધ્રુજવી
 પાપતણી દુનિયા ડાલાવી,
 રુદ્ર તણે એ નવ અવતાર !

શ્વાસે શ્વાસે જગ સળગાવી,
જુગ જુગ કેરી નીંદ ઉડાડી,
નિધુર સહુ હૈયાં કમ્પાવી,
ધુમે થાહી એ નવ હથિયાર!

ગીતા કેરા મંત્ર લાણીને,
પગલે પગલે તિમિર હણીને,
લીફતાની બોર ખાણીને
કમ્પાવે આત્માના તાર!

જયબોડે બેસીને આવે
નવ અવતાર! નવ અવતાર!
કાને કાને શંખ પુકાવે
નવ અવતાર! નવ અવતાર!

જય બોડે બેસીને આવે,
કાને કાને શંખ પુકાવે,
તાંડવથી જગને કંપાવે
આજે એ દૈવી અવતાર!

દુર્જાળતા સહુ નષ્ટ જ કરતો,
જર્જરે ખોખાંઓ સંહારતો,
રગ રગ નવચેતનથી ભરતો
આવે, કરતો જયદંકાર!

છિન્ન લિન્ન યન્ધો સૌ કરતો,
 નિર્ભયતા ઉર ઉરમાં ભરતો,
 સ્વતંત્રતાના મંત્ર ગજવતો,
 કરે વિશ્વમાં નવ અમદાર!

ઝંઝાવાતે વિશ્વ જગાડે—
 નવ અવતાર! નવ અવતાર!
 ધન ગર્જન કરી મોહુ ભગાડે
 નવ અવતાર! નવ અવતાર!

ઝંઝાવાતે વિશ્વ જગાડે,
 ધન ગર્જન કરી મોહુ ભગાડે,
 ઉરે ઉરમાં નવી જ્યોતિ ઝગાવે,
 કરે સદ્ય એ જગ-ઉદ્ધાર!

સૃષ્ટિ નવી એ રચતો આજે,
 રનેહુગીત ન્યાં સદૈવ ગાજે,
 સ્વાર્થ છુપાવે મુખ ન્યાં લાજે,
 દેલાયે જગમાં અમી-ધાર!

આવો નવયુગ કેરાં ખાજો,
 દૂર થયો છે પદડો ડાજો,
 પ્રભા દેવી દેલાતી ભાજો!
 થાયે વિશ્વ તણો ઉદ્ધાર!

આજે દેવી ગીત ગળવે,
 નવ અવતાર! નવ અવતાર!
 વિરાટ પગલે શૈયી અપાવે,
 નવ અવતાર! નવ અવતાર!

આજે દેવી ગીત ગળવે,
 વિરાટ પગલે શૈયી અપાવે,
 દાનવમાંથી દેવ બનાવે—
 સ્નેહુલયો એ નવ અવતાર!

૧૯૨૨

સ્નેહુરશ્મિ

દીવાદાંડી

: મન્દાકાન્તા :

સાઆબ્યો ને મનુકુલતણા ગર્વના બુદ્ધબુદ્ધો જ્યાં,
જાગી કૂટી પ્રતિપણ મળી જૈ અનન્તે સમાયે;
હૈયે જેને યુગ યુગ અને કાળના કાળ ડૂબ્યા,
જાગે એવો ઉદ્ધિ સહસા શૂન્ય દાંડી-કિનારે !

આશ્ચર્યોનો જનક ગરવો અધિ એ-કિન્તુ આજે,
આશ્ચર્યો કે અવનવ થતાં કૈાતુકે ડૂબી લાજે !
દાંડી કેરા ચિર વિજન એ સુખત ને શાન્ત આરે,
વિશ્વે પૂર્વે કદિ નહિ સુણ્યું કાળનું બીન બાજે !

પૃથ્વી કેરે હૃદય મનુજે પાપની પાળ બાંધી,
હુંહુંકારે અહુદિશ ધુમે વૈરની ઘોર આંધી !
જાગી તેમાં મનુતનુજ કો શાન્ત નિર્વૈર યોગી,
આવે પીવા ઉદ્ધિ તટ એ વિશ્વનાં ઝેર ઘોળી !

જીવે તેને લહર લહરે અધિ એ મીટ માંડી,
સ્થાપે હિંસાબ્રમિત જગમાં યોગી એ દીપ-દાંડી !

૧૯૩૮

સ્નેહરશ્મિ

નાખૂદા

(અસરકારની કહેવાતી નિષ્કળતા વખતના દૃઢપ્રતિજ્ઞ ગાંધીજીનું એક કલ્પનાચિત્ર)

: શિખરિણી :

વહે વેગે નૌકા સરલ સરતી સિન્ધુ ઉપરે,
તરંગો ને તારા શશિચર મીઠાં ગાન ઉચરે;
રમે, ખેલે, પેલાં ગભાડૂ ખટુકો-ગમ્મત કરે,
પ્રવાસી આનંદે અહીં તહીં ફરે તૂતકપરે!
નહીં ચિન્તા કેને-સ્થળ સમય બાધા નહિ કરે,
ખધે હૈયે કેવી સ્મિત લહુરિયો રમ્ય વિલસે!

અરે! કિન્તુ પેલાં ક્ષિતિજ પરથી વાદળ ધસે,
ખની ગાંઠો અખિધ ઉલટી સહસા તાંડવ કરે!
હુખી જ્યોત્સ્નારાણી વિરમી ગયું એ હાસ્ય ઉજળું,
ધ્રુવે ભીડ સર્વે-નિમિષ મહીં શું ચિત્ર પલટયું!
પરંતુ પેલો ત્યાં તુતક ઉપરે સૌમ્ય ગિરિ શો,
ભલો છે નાખૂદા: થીર, અડગ, ગંભીર, અટુલો!
ઉધા સન્ધ્યા એને, દિવસ રજની એક સરખાં,
રહ્યો જોઈ બાણે જગ અખિલ એ એક ધ્રુવમાં!

૧૨૯૪

સ્નેહુરશ્મિ

જયન્તી પર્વ

: અદ્ભુત :

નિરખ જ્યોત્સનાં આને હરે વીણા લઈ ઉપા,
ગન્તવે વિશ્વને ગાને, વિશ્વને શારદી પ્રભા.

મૃદ્ધિમાં પત્ર ને પુષ્પે, મેઘે કહ્યું મને હરે,
આને ગેબી ઋચા લવ્ય આલને શુભને સુધે !

સ્નેહના આધિયા પૂરે ઉપા અઘ્ઘાંડને પટે,
મત્તનો જય ગાને છે ગંભીર વિશ્વને તટે !

મુણે ઓ વિશ્વના લોકો ! મુણે ઓ દેવ દેવતા !
જયન્તી પર્વ છે આને મત્ત ને મત્તવાદીનાં !

હુઃખરુખ્યા સમાને આ, પાપ કાળ્યાં મનુ-કુલે,
લરેલું ઇશને તેને નિર્મળું રશ્મિ કેા મુલે.

દિને દિને ઉગે નિત્યે પ્રતાપી સૂર્ય તેજદા,
ઉગે છે રશ્મિ તો આવું જુગોમાં શક્તિ પ્રાણદા !

હુણે છે સ્પર્શથી સૂર્યે અંધારું ગાઠ રાત્રિનું,
કાપે છે રશ્મિ આ સ્તિગ્ધ અંધારું ગાઠ પ્રાણનું !

આવો શ્રો સાધુ ને સન્તો, આવો હુઃખી મુખી જનો !
લરોને પૃથ્વી અઘ્ઘાંડ ગન્તવી જય સન્તનો.

ગાળે ગાંભીર નાદોથી ધ્રુવનો લબ્ય સાગર,
 સદા તેની મંહી ધૂમે થહો ને લાતુ તારક :
 તે સૌમાં જૂલતું સ્નિગ્ધ, સુધા-ખિન્દુ શું નિર્મળ,
 સોહો છે પૃથ્વીનું પદ્મ : પ્રપુલ્ક, સૌમ્ય, ઉજ્જવલ !
 અને તે પદ્મ કેરી ત્યાં પાંદડી એકને વિશે
 ફેરે છે વાસ મોંઘેરી ભરીને વિશ્વ સૌ દિશે !
 ગાળે તે પાંખડી હૈયે ઋચા ઉજ્જવલ વેદની,
 ને ઉપનિષદો લબ્ય, ગીતા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની.
 સોહો છે ભીષ્મનો તેમાં ઉગ્ર ને સૌમ્ય સંયમ,
 ખુદ્દ કેરી પ્રભા રાળે, શોભે અશોક રાજન.
 વિશ્વજ્યાત મહા ખડે તે પુરાતન ભારતે
 ઉઘાડી દૃષ્ટિ એ સન્તે ખેલી આ જગને વિશે.
 દીઠી ચાદિશે તેણે રજની થોર ગાજતી,
 દીકું તેણે ડૂબ્યું વિશ્વ રક્તની સરિતા મહીં !
 અંગારા વર્ષતા તેણે વિદોહ્યા જગ-નેત્રથી,
 અને હૈયાં બધાં દીઠાં ભરેલાં ભેર ઝેરથી.
 માંડીને દૃષ્ટિ ત્યાં સૌમ્ય દીકું તેણે ઉડે ઉડે,
 વિલાસો વિશ્વના દીઠા રચાતા અનુને શબે !

વિધાદ ઘનની છાયા છવાઈ સન્તને સુખે,
નમસ્કાર કર્યા છેલ્લા વૈલવો સુખ સર્વને!

જગનાં દુઃખનો 'દોસ' ધરીને નત મસ્તકે,
સંચર્યો એકલો લોકે બુદ્ધ ને ઇશુને પથે!

લાઘ્યું એને મહા સત્ય વિશ્વ ને વિશ્વ-દુઃખતું:
ખોટે પન્થે ચઢ્યું એણે નિહાળ્યું જગ આ બધું!

કાળનાં પૂર થંભાવી વિગ્રવે જાણે હિમાલય,
ઉભો એ યોગીના જેવો ધીર ને શાન્ત નિર્ભય!

અધારને ઉરે જાણે ખૂલતું બિમ્બ ચન્દ્રનું,
સુખે એને સ્પુર્યું એક સત્ય શાસ્ત્રો બધાં તાણું—

શમે ના વૈરથી વૈર, ટળે ના પાપ પાપથી—
ઔષધ સર્વ દુઃખોતું મૈત્રીભાવ સનાતન.

તપશ્ચર્યા તણી વેદી ભર્યા માનવનાં કુલે
અપૂર્વ માંડીને એણે પૂજી દેહ તણાં કૂલે!

કૃશાંગ, વિશ્વને આરે આલના ભેદ પેખતો,
ફિરસ્તા શો ઉભો તે તો શોક હર્ષ ન લેખતો!

આલે ત્યાં પગલાં એનાં માપે વિશ્વની દીનતા,
સંકોચે બેસતાં અંગો સ્મરી દીન વસુન્ધરા!

છવને ગાજતાં એને સંગીત સર્વ ત્યાગનાં,
 ત્યજ વસ્ત્રો ધર્યાં એણે વલ્કલો વિશ્વ-દુઃખનાં !
 સ્નિગ્ધ સોહામણી આંખો વિભુના ધામના સમી,
 ચૂસતી વિશ્વનાં ઝેરા ચંદ્રિકા વરસી શીળી !
 ઉચ્ચતા સૂર્યની આસ્યે હૈયું તો પુષ્પકોમળું,
 ક્ષમા ધરતીના જેવી, ઐશ્વર્ય આલના સમું !
 ઉડીને કલ્પના-પાંખે કવિઓ દેશ દેશના
 મથે છે ગૂંથવા એને કાવ્ય-માળાં મહીં સદા.
 નથી એ કવિનાં ગાના, કલ્પના વ્યોમગામી ના
 શક્યાં માપી કદી એના હૈયા કેરી વિશાલતા !
 'નેતિ' 'નેતિ' વદી અન્તે ઇશ વર્ણવવા જતાં
 પામે છે ઋષિઓ મોટા જે રીતે હાર સર્વદા-
 તેમ આ મનુ કેરા ય પુત્રના વર્ણનો મહીં,
 'નેતિ' 'નેતિ' વિના ખીલે શબ્દ લાખા મહીં નથી !
 અનન્તતા તણા તીરે દેતીના કણનાં સમાં
 ટોળે ટોળાં ગુરો ! જોને અસંખ્ય મનુજો તણાં !
 પ્રચંડ નાદથી સામે ઘોરે છે કાળનાં જળ,
 ચઢે છે કારમી આંધી ભરીને આખું ચે નલ !

ચળીને. આંધીથી મોટા ઘૂમે છે શૂન્યમાં ગ્રહ,
ઉડે છે કોટિ બ્રહ્માંડો. જાણે કે રેતીના કણ !

ને પેલા પથિકો કેરી પંક્તિ તૂટી. જઈ બધી
ધસે વેગે ઝિક્રવાને કાળના ખડકો મહી !

મથે- દો મૂઝવા સામે, છૂપે કોઈ બખોલમાં,
વળી ખીજે ચૂસે લોહી સાથી કેરું ઉરે ધસી !

અંધારાં આલમાં ગ્રેરે, એકે ના દીસતો પથ,
પન્થ છે તેમના દીર્ઘ તું વિના કોણ સાક્ષક ?

સૂર્યના તાપની ખીંકે કમ્પતા તારલા બધા
સ્નેહથી પાલવે વીણી સ્મિતે જેવી રમે ઉપા-

તેમ તું બની ગોપાલ સાદે આજે સુધાલયે,
ભુલેલાં સર્વને દોરે સત્ય તે ધામને પથે.

શુરો ! અન્તરના લિંગા નમસ્કાર હજો તને !
તારે નામે ખીલે હૈયાં મનો સૌ નિર્મળાં બને.

દીધા તે વિશ્વને અર્ધ સત્ય-સૌરભથી ભર્યા,
ત્યાગના પાક મોથેરા શીખવ્યા વિશ્વને વડા !

સંહારે સાપને ના તું, વિરોધે ના જરી કરે,
ભીંજવે પાપીને તું તો પ્રાયશ્ચિત્તતણાં જળે !

વર્ષા-આર્દ્ર પ્રભા જેમ શોભે છે શારદી રૂડી,
ધોધને પાપને તેમ અર્પે તું તો પ્રસન્નશ્રી!

દુખાએલાં જનોને તું અર્પે ગૌરવ આલતું,
હિંસાના શસ્ત્રની સામે ધરે છે બળ આત્મતું!

મૃત્યુની ભવ્યતા તે તો બતાવી અમને ખરે!
તાહરાં પુણ્યનાં તેજ અમારા આલને ભરે!

અધારાંમાં ડુબેલા આ જગે તું ધ્રુવતારકઃ
ટકે તારા તપે વિશ્વ, પ્રભુના પયગમ્બર!

ઓસરે દર્શને તારાં નિરાશાનાં પુરે બધાં—
ચાચીએ આશિષો તારી યુગાન્તરે સુધી સદા!

લાઘ્યાં છે ઓ શુરો! મોંઘાં તને કુન્દન આત્મનાં,
છતાં ચે કેમ તું તાવે અગ્નિમાં દેહની લતા!

‘દેહીને જયવન્તો’ તું માને ‘દેહની થકી’ સદા—
સત્ય છે એ શુરો! કિન્તુ દેહીને અપ દેહના.

રક્ષણ દેહ કેરું એ કરજે પૂજ્ય સન્તન!
સ્વીકારી વિશ્વને કાળે અમારું દેહ-અર્પણ!

પ્રસન્ન આજ ગાળે છે સ્વચ્છ ભાદ્રપદી નલ,
જૂલે છે હૃદયની દહરે ઉદ્ધાસથી બધું જગ.

ચઢે છે આસમાં ઊંચે સ્તિગ્ધ મુધામુખી ઉપા,
 તપે છે પૃથ્વીને પાટે યોગીનાં યુણ્યનો પૃષા.
 આનન્દો વિશ્વના લોહો ! દીપમાળા ધરો મહુ !
 આંગણે હુર્ધથી આજે પૂરેને સાધિયા રૂઝાઃ
 તોરણો યુધ્ધતાં રમ્ય ળાંધોને આજ આરણે,
 કૃપા ઇશ તણી નીઠી વિશ્વ દેરે ઉરે ળગે !
 આવો ચૌ પુણ્યશાળીઓ ! આવો ભગી જતિ મહુ !
 આવોને દીન લાણુઓ, ઊજવો પર્વ આ રુહું,
 મુણો યો વિશ્વના લોહો ! મુણો યો દેવદેવતા !
 અયન્ટી પર્વ છે આજે સત્ય ને સત્યવાદીનાં !

ધુસકે ધુસકે રુવે જગત સૂણી વિતક વાત,
 સૂણી વિતક વાત;
 સાત સમુદ્ર પાર જઈ તેણે કીધા પ્રણિપાત—
 કટોરો ઝેરનો પીધો,
 રૂંધાવા આણુ તો દીધો !

“ ને ને ઓ કિરતાર ! હવે તો ને ને ચાહે ચ લોક !
 ને ને ચાહે ચ લોક !
 છીપાવું એની લોહી-પિપાસા આપું ભીષણ ભોગ ! ”
 વહી એવું માતનો બેટો
 ઉભો ન્યાં કાળત્રિભેટો !

“ જેટલા રેતીકણ છે ભોમે, જેટલા તારા વ્યોમ,
 જેટલા તારા વ્યોમ,
 તેટલા છોકરે ગોળા તારા, ઘતાવળે તારું ભેમ !
 રખે તારુ કાળજી કાંપે,
 નશુ અમે જમને આંપે.

જુલમ કેરા દોરે છે, જહીં જુલમનાં ન્યાં રાજ,
 જુલમનાં ન્યાં રાજ;
 પાયબેડી ને ગળકાંસો ત્યાં સાચના છે શિરતાજ !
 રાખી તે શીર અમારે
 ભેટીયું કાળને આરે ! ”

આવે નીચું આભ હો, જીવે સાગર ભરતો કાળ,
 સાગર ભરતો કાળ!
 જાતને હોમી જગને તારે માતા તારે બાળ!
 સાથે વીર લાઇ ને ખેંચી!
 જીવે જગ વીરતા જેની.

નીકરે સૂતાં માનવી જાગે ને ધરતી પાડે સાદ
 ધરતી પાડે સાદ,
 ભારતાં હુશે કોણ અભાગી! રણના ભોરીંગનાદ-
 જીવે મહાકાળ ત્યાં બોલે
 સૂતેલા ડુંગરા ડોલે!

૧૯૩૨

સ્નેહુરશ્મિ

મનમોહન ગાંધીજીને

[મહાહિન્દસરમાં સાચી પહેલું ગાંધીગીત તા. ૧૮-૧૨-૧૯૧૩ ગૂજરાત પાઠ્ય]

ગાંધી તું હો સુકાની રે:

સાચો હિન્દવાન!

હિન્દની છન્દગી અમારી-

અકળાતી અસ્થિર ન્યારી-

તેને જોગવતો તુંહો સુકાનીરે: સાચો હિન્દવાન!

રાજ્ય પ્રજાના હિતનું-

મન્યન દેશે છલકાતું-

નવનીત ઉતારે તુંહો સુકાનીરે: સાચો હિન્દવાન!

જનતાના જગ મહારાજ્યે-

હિન્દીજન તણાં સ્વરાજ્યે-

ગજવે હિન્દી હાક તુંહો સુકાનીરે: સાચો હિન્દવાન!

હિન્દી જાત જ જન્માવી,

જગમાં વિખ્યાત બનાવી-

ધપાવે સત્યાગ્રહે તુંહો સુકાનીરે: સાચો હિન્દવાન!

મનમોહન, ઉદારલાવે,

વીરતાના પ્રસંગ લાવે,

હિન્દહિત કસ્તૂરી મૃગ! તુંહો સુકાનીરે: સાચો હિન્દવાન!

સુદામા પુરના હી પકે !

શ્રી કૃષ્ણનાં જગવે સ્મારક :

ભારત નાવિક વીર તું હો સુકાનીરે : સાચો હિન્દવાન !

ગાંધી ! તુજ સુજોડે પગલે,

હિન્દ-સંતતિ સંચરિયે !

શાંતિ જય પ્રભુ અર્પે ! તું હો સુકાનીરે : સાચો હિન્દવાન !

લલિતશ

યુગ અવતાર

ભારતની આરત ભરનારા !

અમૃત ચેતનના ફૂવારા !

વિરાટમાં નિજને વણનારા

ત્રિશકોટિતારક, ઋતલચૈતિ

સચેત કર્મક્રિવિતરસધાર

મોહન ઓ ! નવયુગ અવતાર !

આપ પ્રતાપ અમાપ અરુણસમ

પ્રલયપતિ, તમ ગતિ અતિ દુર્લભ,

નીલકણ્ઠ, પીઠુ વિષ વિષમ

સાંવજ શૂર જનોના સંગી

નવલહિંદના સરજનહાર

મોહન ઓ ! નવયુગ અવતાર.

મસ્તમયૂર

ગરવા ગુર્જર ગાંધીજીને

ગરવા ગુર્જર ગાંધી ! રે
લોકિલા લોકર્ષિ ! નમુ :

આત્મ-બંધુતા સાંધી રે
જીવન બનાવે સ્વર્ગ સમુ !

અલયોજ્જવલ અંકુર હિન્દી પૂર્ણ સ્વરાજ્યનો-
પુણ્યાલુ, અકૂર, જગે આર્થતા જગવતો !
સુશુભેલા તું ગાંધી ! રે
ઉદાર, અગ્નિદેવ સમા !

સ્વદેશ સાંકળ સાંધી રે
તપસિદ્ધિના આણે સમા !

તારાં ધરી પ્રમાણુ, સત્ સમજી જે પાળતાં-
નિર્માણુ નિર્વાણુ, સત્ને પરચે એમનાં !
ત્રામન-દર્શન ગાંધી ! રે
વિરાટ ચરિતે, વસુધા નમી !

મણિમય જન્મ-જયંતી, રે
શતવર્ષનાં ઝીલજે અમી !

પ્રભુના ઋણાનુબંધ સહેતાં સ્નેહે સંચરે-
સત્યાગ્રહે, અબંધ, એકલોહીનાં આચરે !

મીઠો મનમોહન મોર

કાળી કાળી વાદળીમાં, વીજળી અખૂંકે :

કાજૂડો ઘનભોર : ડુંગરમાં ઝોલે છે મોર !

ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

ઉઠયને આભલે, લીનેવાન હીઠો—

મીઠો મનમોહન મોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

સાહુદય, ચતુર, સત્ય, અભય, પાંખે, ઉડતો—

ચાંદરણમાં ચકોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

હિન્દમાં ઘરોઘર, રેંટીઓ ચલાવ્યો—

એ તો જાદુગર મોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

ખાદી પ્રહરાવી, કરી જાંઘળી સાફી—

તોડયો વિદેશીનો તોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

પ્રાણને પ્રતાપ, ઝોલે, અમ અંતર-કુંજે—

કેચલ, સ્વરાજ્યને રહોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

નવજીવન વાદળી, અમીલરી, આવે—

સ્વતંત્રતાને જોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

આજ, તો, અમાસ શી અખંડ પડી, અમારે—

રાતદ્રડી ઘનભોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

અસહકાર અસતને સ્વદેશને સન્નવે—

કાળજડાની જ કેર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કેડ !

માઝમ રાતમાં, સ્વદેશી જોગ સાધતાં—

મહાલીશું ઉગતે પોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કેડ !

એક લોહી, એક ભૂમિ, એક પ્રભુ ને ત્રિરંગ—

લાલ લીલી ધવલ ધનદોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કેડ !

૧૯૨૨

લલિતજી

પ્રેમભૂતિ

જાણે ન જગ જીવતા કદી, પથ્થર કરી પૂજે પછી,

એ એળ ઇતિહાસે રહી અહીં નિત્ય આદમ જાતની.

પીવા ઠર્યાં વિષ ધુંટડા જીવતા સુધી બાપુ હજી

કડવા બધાં મીઠાં કરી બાપુ પીજો રાજી રહી

ભવ સાગરે નિત્યે વલોણું વિષતણું તારે રહ્યું

અમૃત વલોવી આપતાં વિષ દોંણલે પીવું ઠર્યું.

ધરમશી લાજીજી તેજાણી

સતના આશકને

અજબ દુનિયા મહી, દીઠો તને, તો દિલનિખાલસ !
 દુવાકર, રંક કિંકર, તું સરલ, શુભળળ, સાલસ !

જીવન છે સત્ય એક અનંત તેનો તું ઉપાસક !
 સદા સત જીગનો જોગી, તું સતનો એક આસક !

અસત્ કળજીગ તો છે માનવીની કંઈ કરામત :
 અનામત જીંદગીને જોગવે તું તો સલામત !

અરીમનો બેલી, દુઃખ ગરીબ તારે દિલ, રાહત :
 જગતને દુઃખ, તું દુઃખી, ન કંઈ તારે અદાવત !

કરે કુરખાની તું ખડકે, સીટવવા ખૂન, નાહક !
 દલિતોને દિલે અપનાવનાર, તું જગત તારક !

પ્રભુ તુજને પીછાને છે. પ્રણય-સંદેશ વાહક !
 મહાત્મા ગાંધીજી ! તુજને હયાતી હો મુખારક !

સ્વરાજ્યે હિન્દને, મહાલે બધા, હુમદીન દિલાવર !
 પ્રજારાજ્યે રહે ખુશહાલ : તુજ મુરાદ હો બર !

૧૯૩૩

લલિતજી

જયવીરને

જીવનના જયવીર—

ગાંધીજી, જીવનના જયવીર !

હાર જીતની જગ બાજીની—

વચ્ચે, ગુણ ગરબીર :

એક એક કરતાં જ ધવાતા—

તપ સતીયા રણધીર !

ગાંધીજી જીવનના જયવીર !

મન મીઠાશના શીતલ પ્રતાપે,

તોડે ભવ-જંજીર :

ફિલ-લાવણ્યે, દીન અધીન એ—

ઝૂંઝૂં આ ત્મ-ચ મીર !

ગાંધીજી જીવનના જયવીર !

ધન્ય ભૂમિ

ધન્ય ભૂમિ ગુજરાત માત ! તુજ લાગ્યલેખ કંઈ લલ્ય દિસે,
મહુ સાધુનો સાચો સાધુ સખમતી જલતીર વસે.
ધન્ય ભૂમિ

રસકસ તારો ફરી ખતાવા દેવલોક આહી આંચો છે,
ધર્મ કર્મને સતેજ કરવા ભારત દેશ જગાંચો છે.
ધન્ય ભૂમિ

દિવ્ય તેજ એ દિવ્ય ફકીરી દેશ પ્રેમ પ્રકટાવે છે.
પયગમ્બરી એ પ્રભા અનેરી દિલ દિલ જ્યોત જગાવે છે.
ધન્ય ભૂમિ

ધન્ય લાગ્ય એ કુંજ ગુર્જરી, ધન્ય લાગ્ય એ નંદનવન,
ધન્ય લાગ્ય સૌરાષ્ટ્ર સુજનતા જ્યાં પ્રકટે પ્રભુતાનાં જન.
ધન્ય ભૂમિ

મોહન તારું નામ મીઠકું રગ રગ ચેતન લાવે છે,
સેવાના હો ! સન્ત ગાંધીજી દર્શનથી મન લાવે છે.
ધન્ય ભૂમિ

કાશી કે મથુરાંથી આજે રાજનગર કંઈ ચોર દિસે,
સાખમતી જલ લોટી લોટી ગંગા યસુના આવી વસે.
ધન્ય ભૂમિ

અસિનંદન એ રાજનગરને અસિનંદન એ સરિતા તીર,
પ્રજા વર્ગને છે અસિનંદન જ્યાં રમતા પયગમ્બર વીર.
ધન્ય ભૂમિ

રાયચુરા

એ કોણ ?

એ કોણ છે ને જાગ્યો ?

જેણે સહુને જગાડ્યાં ?

એ કોણ છે ને છૂટો ?

જેણે સહુને છોડાવ્યાં ?

ને તરી શકે તે તારે,

ને છવી શકે તે છવાડે,

એ કોણ છે ને એવો ?

જેણે સહુને છવાડ્યાં ?

ને હસી શકે તે હસાવે,

ને નમી શકે તે નમાવે,

એ કોણ છે ને એવો ?

જેણે સહુને નમાડ્યાં !

ને સાધી શકે તે સધાવે,

ને છતી શકે તે છતાડે,

એ કોણ છે ને એવો ?

જેણે સહુને છવાડ્યાં ?

એ કોણ છે ને એવો ?

જેણે સહુને જગાડ્યાં

રાયચુરા

ઓ ભવ્ય ડોસા !

[મૂલકા]

આજ શાં ભાગ્ય આ હિંદ-સૌ જગત-નાં.
 વિશ્વના સંતનાં વર્ષ પદિ !
 જૂજ સંતો તણી તપ-હુતાશે ટકી
 એટલા દિન લગી દેહ-ચદિ.
 જે થકી હિંદ-શિર ઉચ્ચ આલમ મહીં
 જન્મ દિનથી વડા ઉત્સવો શા ?
 હિંદ-સંકટ-હર ! વર્ષ શત જીવ, ઓ
 દીન ભારત તણા ભવ્ય ડોસા !

આવળે કવિવરો, દિવ્ય ગાયકગણો,
 સૌ કલાના કલાકાર આ વો,
 કેક સૈકા લગી તમ કલા કાજ કો
 ઇશ વિશુ નહિ મળે વિષય આવો;
 જેહ જીવન-કલા સૌ કલા પ્રેરતી
 તે કલા-હીન અમ જીવનો શાં !
 જીવન અમ પ્રેરવા વર્ષ શત જીવ, ઓ
 સત્ય-સૌન્દર્યના ભક્ત ડોસા !

જગતથી દૂર નિજ ધર્મજીવન મહીં
 પ્રેમ-પથ જુદા મહાવીર બોધ્યો;
 જગત સમુદાયમાં, રાજ્યના કાર્યમાં
 એહ સંદેશ અધુરો રહ્યોતો;

કિંતુ સર્વાંગ જીવન વિષે તેં કરી
પ્રેમના તત્ત્વની કાર્ય-બોધા,
(એ) તત્ત્વ ઝીલાવવા વર્ષશત જીવ, ઓ
પ્રેમ શાશ્વત ભર્યા ભવ્ય ડોસા !

જગતને મોહલી'તી મહા સંસ્કૃતિ
ગૌતમે ઓધિત રુ-છાંચ માંથી,
મોહલી'તી ઇશુએ મહા સંસ્કૃતિ
ક્રિસ્ત-અધિરૂઢ નિજ કાચ માંથી,
આજ સર્જે તું ભાવિ મહા સંસ્કૃતિ
સાબ્ર-ગંગા-તટે વિશ્વ પોષા,
સંસ્કૃતિ-પૂર હજી દર, એ લાવવા
વર્ષ શત જીવ, ઓ વિશ્વ-ડોસા !

દેહ-તલથી ઉઠે, બુદ્ધિ-તલથી ઉઠે,
આત્મબલ-તલ ઉપરે તું રહે છે;
બુદ્ધિની દૃષ્ટિના ક્ષિતિજની પેલી ગમ
સત્યનું કાન્તદર્શન કરે છે :
મુકીભર અસ્થિની દેહ તુજ દબળી,
આત્મનાં લાખ્યાં તેં બળો શાં !
(એ) શક્તિ ભરવા જગે વર્ષ શત જીવ ઓ
દિવ્ય ભારત તણા ભવ્ય ડોસા !

હરિહર પ્રા. ભટ્ટ

સત્યના સંત!

સત્યના સંત! તુજ જન્મ-ચોસઠ-દિને
વિવિધ કંઈ અમ ઉરે લાવ જાગે;
લાવ જૂદા હતા મણિમહોત્સવ દિને.
ચાર વર્ષો પરે હૃદય આગે;
તે હતો દિવસ અમ પૂર્ણ આનંદનો;
પણ હતાં અજ હૃદયો અમારાં,
ને અમે અમ ઉરે ગર્વથી માનતા
કે ઝીલીશું અમે બોલ તારા.

ચાર વર્ષો વછાં; ને બધા ન્યાયમાં
સમયનો ન્યાય તે સત્ય સૌથી;
બોલ તારા પુરા ઝીલી અમ ના શક્યા;
ના ટળી હૃદયેશા પૂર્ણ તેથી.

કિંતુ અમ ભાવિના લેખના આજ આ
આખરી અક્ષરો નથી લખાયા;
કોઈ જન્મ્યો નથી ઇશ્વરી રાજ્યમાં
કાયમી હુઃખમાં હુઃખી થાવા;
દીર્ઘ ને ઘોર રજની તણા પણ સદા
અંત આવે અને સૂર્ય પ્રગટે,
તેમ અમ હૃદયેશા પણ જશે એક દિન,
ગજશે હુર્ષથી સ્થાન સર્વે.

સત્યના સંત ! તુજ જન્મ-ચોસઠ-દિને
કોટિ વન્દનં તંને છે અમારાં !
વિશ્વ ઉદ્ધાર હિત વર્ષ શત શ્રવણે !
વિજયી હો શ્રવણ સંદેશ તારા !

હરિહર ભટ્ટ

સ્વપ્ન-શિલ્પ

: સોરઠા :

જ'ઇ જ'ઇ માટે પ્રાણ પાથરતા અમને, તમે
ન્યોછાવરતા જન ધ્યેય કાજ, બાપુ ! કર્યા,
કૃષ્ણે હરવા તાપ, પાપ સાથ પાપી હણ્યા,
આપે હણીને પાપ, પાપીને પાવન કર્યા !
વસુન્ધરાની સુગંધ જો વરસ્યે મહેકી ઉઠે,
અમ હૈયાની સુગંધ મહેકી આપ જયેં ઝર્યા !
સ્વપ્ન સેવીઓ કેંકે, સ્વપ્ન દૃષ્ટાય થયા ઘણા,
(પણ) સ્વપ્ન-શિલ્પીતું એક, સ્વપ્નાંસત્યે પાંચર્યા !

મોહન ઠક્કર

એ જોગીરાજ

(૧)

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને,
ખુશ્કા નિજ ભારતને ચોક : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જનનીએ દીધ એવા એક જોગીરાજને,
જગવ્યા જેણે ચૌદ લોક : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

કરણે સૂણ્યા'તા સાચા એક જોગીરાજને,
મુખડે જેને બ્રહ્મ ભાલ : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

હૃદયે પૂજ્યા'તા પૂજ્ય એક જોગીરાજને,
તપતા ત્રિખંડ રવિ તોલ : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જાણ્યા'તા છવી છવત એક જોગીરાજને,
ભર્યાં અમૃતે જેનાં ઉર : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

નિરખ્યા એ પરખ્યા મુજ દેશ જોગીરાજને,
નયણે જેને વીજ-નૂર : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

(૨)

દીઠા સખી! મીઠા એવા એક જોગીરાજને,

પુદ્ગ શી! વિશુદ્ધ દયા-રે'મ અલખેલડી!

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જાણ્યા મન માન્યા તપસિદ્ધ જોગીરાજને,

શ્રવને જેને કૃષ્ણ-પ્રેમ: અલખેલડી!

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

રસના અખંડ રહે એક જોગીરાજને,

નીતિમાં રામના નિવાસ: અલખેલડી!

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

શ્વાસે વસાવ્યા રૂડા એક જોગીરાજને,

ઝીલ્યા જનકશા સંન્યાસ: અલખેલડી!

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

શ્રવને જડેલ સખી! એક જોગીરાજને,

પ્રહ્લ્લચર્યે લીખ્મ લડવીર: અલખેલડી!

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

મર્ત્યપુરીના અમર એક જોગીરાજ એ,

સત્યે હરિશ્ચન્દ્ર હીર: અલખેલડી!

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

(૩)

દેહે મહેલ દેવ એક જોગીરાજ એ,
ચરિતે સૂવર્ણ શા વિશુદ્ધ : અલખેલડી !
જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

ધેતુશા ધર્મી-નમ્ર એક જોગીરાજ એ,
શૌર્યે સિંહુણ પીધ દૂધ : અલખેલડી !
જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જ્ઞાને પૂજ્યું સખી ! જન્મ જોગીરાજને,
જોળ્યાં કુંકુમ કનકધાળ : અલખેલડી !
જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જ્ઞાને વધાવ્યું એ વિશ્વ જોગીરાજને,
ગૂંથી નલ તારકની માળ : અલખેલડી !
જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જોગી એ ક્યમ રીઝે નર્યાં ભૂષણના સાજને,
જોગીને જોધએ જીવન-લોગ : અલખેલડી !
જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જોયા પ્રહ્લાન્દ ધૂમિ એક જોગીરાજને,
ખુદ્તા મનુ મન્દિરને ચોક : અલખેલડી !
મુક્તિને પન્થ મળ્યા ધન્ય ગાંધીરાજ એ,
જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

કેશવ હ. શેઠ

પળે પાછો

તેજ પ્રહ્લાંડમાં છાયા, આદરી ઇવ આદમે :
ચહે ચહે વધી વાધી, રૂંધતી પૃથ્વીને ભમે :

તિમિરનો વરપુંજ શિરે ધરી,
નયનમાં ભરી વિશ્વકરુણતા :
પતન માનવકુલ તણું ભરી;
ઉલટથી વધસ્તંભ ઇશુ જતા :

દિશાઓ આંખ મીચે ને, આલ અંધારથી ભરે :
પૃથ્વીના પેટમાંથી ફેા, ધુમરી કારમી ચહે :

આકાશનાં આંસુ અનંતધા વહી,
ધોવા મથે ડાઘ ત્રિલોકમાં પડ્યો :
યુગો વીલ્યા : ઓસરતો ગયો નહિ,
અંધારનો ચંદ્રક લાલમાં જડ્યો :

કડાકે તૂટતું દીકું, શૂંગ કાંચન જંધતું
ઉછળે ને પડે પાછું, પયોધિનું મહાતનુ.

પ્રલય આજ ફરી ઉછળી પડ્યો,
વન વને ખરતાં નીલ પાંદડાં :
સળગતો શ્રુ ઓમ મહીં દડ્યો,
વિમૂઢ વાદળ સૌ સ્થિર થૈ ખડાં :

પલ્લો આ કોણ પાછો જ્યાં, પલ્લ્યા'તા એક દિ' ઇશા ?
ભૂંસાયેલા પદે ચાલી, ભરતો બ્રહ્માંડની દિશા ?

ધરાતણા ઊછળતા નિસાસા,
વંદોળિયા વ્યોમ બધું ભમી રહે :
દિશા થીજી આકુલ સ્તબ્ધશ્વાસા,
'ઉભી ઉભી આજ અસહ્યતા સહે :

“હોત જન્મ્યા ઇશુ હિંદે ? ન જાતા કોસપે કદિ ?”
લોકની લોકવાણીને, આજ આજે ચડે નહી !

જગતની સુચિરાતન સંસ્કૃતિ,
લટકતી મૂળથી અટકાવવી :
ભરતના કુળગૌરવની સ્મૃતિ,
વિસરતી, ફરી તો ફરકાવવી :

અશ્વમેધ તણે, જાણે, અશ્વરાજ ખુખારતો !
પૃથ્વીના પાંચ ખંડોમાં, પડછંદા પ્રાણ પાડતો !

ફરી ફરી દ્વાર ધરા તણાં બધાં,
આહ્લોક એ અંતરની પુકારતો :
સુતેલની સાંકળ ઠોકતો સદા,
ઝોળી અતાગી ભગવી પ્રસારતો :

પાપ, હિંસા, નિરાશાની, અહંની ભીખ માંગતો :
અબુધા લોકની લાતે, નમીને પાપ લાગતો :

મનુષ્યના પાપથી ઝોળીને ભરી,
અમી બધાં અંતરનાં ઉલેચતો
સલુદ્રના ઝેરની ઘૂંટડી કરી,
અમી થકી શંકર વિશ્વ રેલતો;

વિશ્વના પાપનો ભારો, બાંધીને બાળવા જતો!
અંગના અસ્થિથી આજે, કાષ્ટ ના, અંદરે ન તો!

જનસમૂહ નિમૂઠ થઈ વહે:
“વધ કરો! વધ છુસસનો કરો?
ધરમશાસનને દવડા પડે,
અરણ્ય—કાઠવથી અભડાવતો!”

ઈશુને જગના લોકે, ખીલા ઠોક્યા શરીરમાં:
સ્વેચ્છાએ આજ તું આજે દેહ કેરાં વિલીનમાં:

એ બારમાં એઠ હતો જુડાસ,
ઇસા મસીને પકડાવનારો:
વેદાન્તના બાવીસ કોટિ દાસ,
જુડાસના આજ થયા પ્રકારો:

ઇસાને મરતાં લાગી, ક્ષણ એ ક્ષણ દે ઘડી:
ગાંધીને તો ટીપે ટીપે, અંગ દેવું બધું ગણી:

બૌદ્ધો તણા એકલ બોધિસત્ત્વ,
ઇસામસી આ જગના ઇસાઇનો:

જૈનો તણું તાપસી જનતત્ત્વ
ગીતાધ્વનિ હિંદુ તણી વધાઈને :

મનુકું લે મહાકાલે, કેળવ્યું જે લગીરથ :
(એ) પ્રાપ્તિના શેષને શિરે, મણિ એ ઓપતો પથ :

લજ્જા સમી મંગલ કામનામાં,
સંધ્યા ઉષામાં તુજ લોહી ફૂટેશે;
કારુણ્યનાં મૌન મળી હવામાં,
આકાશથી આંસુ થઈ ખરી જશે ;

સૃષ્ટિના અંત પર્યન્તે, ખડોચતી શર્મની છટા,
નહિ બાપુ સહી જશે ! ઉદ્ધાર ના પુનઃ કદા ?

યુગે યુગે એક અલૌકિકાત્મા,
આ વિશ્વના યજ્ઞ મહીં ધરાશે ?
ન તોય ભૂખ્યો જગદ્ગુપ્ત આત્મા,
તૃષ્ણા લલ્લ શાંત સુરમ્ય થાશે ?

મરે જો બાપુ ! તો કોણ, માનવી જગ જીવશે ?
જીવશે સત્યનો સાધુ, કોણ આ જગથી જશે ?
સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહો, તારા, વધુ તેજસ્વી તો થશે !

કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી

બાપુનું નામ

(મહિમહોત્સવ પ્રસંગે લખાયેલું)

મને બહાલું બાપું કેરું નામ છે,
એને રૂઢિયે રઘુપતિ રામ છે. મને
ઢઢ મેલાંબેલાંને લેતો સોડમાં,
એનો આતમ રમે રણછોડમાં. મને
બહાલો બાબી ડાશીની લીધી સાર છે,
અન્ન દાતા રંટી ડાના તાર છે. મને
ટૂંકી ધોતી ને ચાંખડિયે ચાલતો,
બહાલો બાવા બધાને બનાવતો ! મને
બહાલો ડાસો થઈ 'વન' ને વટી હસ્યો,
સાઠ પૂરાં ને એકસઠમાં વસ્યો. મને

તનમુખ ભદ્ર

ગાંધી બાપુ

સત્ય અહિંસાનો પૂનરી
પ્રેમ ધર્મનો પંખેર,
બાળકના જેવો હસમુખો
રંક તણો સાચો ભેર;
સદાય ઉરથી આલાપુ
ઘણું જીવો ગાંધી બાપુ.

સોનાસાઈ ભાવસાર

વિશ્વયજ્ઞ

(૧)

રહી કચકચાવતી દશન તીવ્ર શી તાટકા,
અને વિકૃતદર્શના અગન રોષના વીંઝતી,
અહીંતહિં બધે ધુમે; સકલભાન બૂલી સમી,
મહા ફડફડાટથી ધમતી વહ્નિ હિંસા તણી.

પિપાસા રક્તની શી આ ? ક્રુધા શી હાડમાંસની !
દ્રેષના વહ્નિની જ્વાલા આમ શે' વિજ્વવી રહી ?

ધર પરમ મન્ત્ર એક, લડ, માતૃ-સ્વાતન્ત્ર્યનો
ગ્રહી બાલ હથેલીમાં જીવનનો, પનોતા ઊભા;
પુટે શિર, ખડી પડે કંઈક અસ્થિ, સાંધા તૂટે,
લલે શિર, લલે ભળે શરીરમિટ્ટી મિટ્ટી વિશે;
ન તોય પ્રતિકારવો કદિય ધાવને ઘા થકી,
દઇ અરપી પ્રાણ, તે પરમપ્રાણ પેટાવવો.

હુમશુશરીર ને વિપુલ-આત્મ કેા માનવી-
ઊભો, ભડભડી રંહી, અનલ, ઉગ્ર હિંસા વિશે;
ઊંડી પરમસારિવકી સકલસ્પર્શિની દષ્ટિથી,
દશે દિશ ઉકેલતો, તિમિરદુર્ગને ભેદતો;

ક્ષણેક્ષણ નિહાળતો સતત-ભયોતિ ચૈતન્યનો,
અસંખ્ય મનુષ્યાલને અલય-પ્રેરણા અર્પતો.

પ્રિયને, પ્રાણને, સૌને હોમી આ વિશ્વયજ્ઞમાં,
પામળે વિશ્વ શાન્તિને સાધી આ ઉચ સાધના.

ભય પમાડતી માયિક ભીરુતા,
પાણુ ન તોય ઊઠ્યા ભડ જંપતા;
કનકકીર્તિ વિશે ભળી શ્યામિકા,
અનલ ઉચમહિં પરિશોધતા.

ખંધ ને મોક્ષનો આ તો મહાવિચહ વર્તીતો,
વિશ્વદેવ ! મહાકાલ ! આપનાં અમી વર્ષાને :

સુદંરજી ગા. બેરાધ

-આપુણને-

પાષાણના જીવન માહુરાને
સલાટ ! તેં વહાલપ ટાંકણે ઘડયું;
કુરૂપ આ પથ્થરમાં તું સ્પર્શે
કલા તાણું તેજ અપૂર્વ ઊઘડયું.

મોહન ઠક્કર

નૂતન યુગનો પાર્થ

જાગી જાગી દિશા કેરી દેવીઓ રે,
 જાગ્યાં અવની ને આકાશ જો,
 જાગ્યો સાગર હસ્ત ઉછાળતો રે,
 પીતો પૂર્વપતિના પ્રકાશ જો.
 આંચો આંચો એ દધિચિના વંશનો રે,
 આંચો આંચો એ યુદ્ધનો બ્રાત જો,
 આંચો શાશ્વત મન્ત્ર ઉચ્ચારતો રે,
 આંચો નૂતન યુગનો પાર્થ જો.
 આંચો આંચો ઇશુની જમાતનો રે,
 ગાતો ગીતાના ઉદ્દબોધ જો,
 આંચો મર્મ કુરાનના વાંચતો રે,
 આંચો ઉચ્ચારતો યુગબોધ જો.
 આંચો હિંસાની આગ હોલાવતો રે,
 આંચો વરસતો પ્રેમનાં નીર જો,
 આંચો દુર્ગ અસત્યના ભેદતો રે,
 આંચો માનવવંશ-પ્રવીર જો.
 આંચો દહ્યાં દાઝ્યાંને સંભાળવા રે,
 આંચો પતિતોદ્ધારણ કાજ જો,
 આંચો રંકનાં પીડન ભાંગવા રે,
 આંચો સંતતણે શિરતાજ જો.

એણે અંસુરથું આહુવ આદર્યાં રે,
રચી કંઈ તપસ્યા કેરા દુર્ગાં ને;
એણે શક્તિ અપૂર્વ કરે ધરી રે,
ઊભા શસ્ત્રધરે થઈ મૂઠ ને.

ઊભી સાગરતીર વળાડિયો રે,
પાંચજન્ય સમોવડ શંખ ને;
એના શબ્દે સકલ જગ સ્પર્શિયું રે
વ્યાખ્યો વીરતવનો મહાજંગ ને.

એને રાજતાજની નહીં વાંછના રે,
નહીં એને સ્વર્ગ સુખો તણો મોહ ને;
એણે પરમ પદારથ પામવા રે,
માંડ્યો હિંસાનો મહા દ્રોહ ને.

કસી-કસી બુદ્ધિ-હૃદયની બેલડી રે,
ધર્યાં એણે વિશ્વપદે નિષ્કર્ષ ને.
એણે આતમનીર નિતારિયાં રે,
માંડી પરણો તરસ્યાં કાજ ને.

સુણુલો સુણુલો સકલ મનુષાન્ધવો રે,
એનો એક અમૂલ્ય બોલ ને;
આખ્યા એણે તમે ન વિસારલો રે,
વિશ્વોદ્ધારણના મહાકોલ ને.
મુદરણ બેઠાઈ

કોની હશે એ બંસરી ?

અમ ઉરનિધિ ઉછળાવતી,
ગિરિશૃંગને ડાલાવતી;
નવજીવન રગરગ સિંચતી,
કોની હશે એ બંસરી ?

સિદ્ધાર્થ ત્યાગ જગાવતી,
જનહિત મંત્ર સ્પુરાવતી;
પણ લીબમનાં પ્રકટાવતી,
કોની હશે એ બંસરી ?

નિજ ધર્મ પાલનમાં દધીયિ-
દિવ્ય ગાન સુણાવતી,
પ્રાણ સંગીત પ્રેરતી,
દિવ્ય કોની બંસરી ?

હરિશ્ચંદ્ર રઘુકુલ-રામ ધ્રુવ
પ્રહલાદના આદર્શની,
કળિકાળમાં ઝાંખી થતી !
કોની હશે એ બંસરી ?

એ વિશ્વવિજયી પ્રેમના
સા આજ્યને સંસ્થાપતી,
છે ધીર વીર ફકીરની
ગોપાલ-મોહન બંસરી.

કલ્યાણજીવિ. મહેતા

જીવો જુગ જુગ

ઘોર હતાં અંધારા ઘેર્યાં
 મહુદિશ પાપ અસત્ય કલેશ,
 એવે અરુણ સમા ઊતરિયા,
 આપ અલૌકિક હિન્દ સ્વદેશ.

વૈર-ઝેર વરસી વસુધામાં
 સીંચ્યાં શાન્તિ તણાં અમીપાન,
 પાપપીડિત ભારત સંસારે
 જગવ્યાં મુક્તિ તણાં રસગાન !

પ્રેમ સખા દલિતોના દાસ—
 જીવો જુગ જુગ મોહનદાસ.

ગજાનન વિ. જોષી

આદર્શોના તરલ ચીતર્યાં આલમાં ઇન્દ્રઆપ,
 ઉઠાડી તેં પ્રતિ હૃદયમાં કાન્તિની ગર્જનાઓ,
 પેટાઓ તેં નયનનયને ભવ્ય મુક્તિપ્રકાશ,
 વિદ્યાસોને સતત રૂંધતી લેહી સૌ શૃંખલાઓ.

અમૃતલાલ ક. પારેખ

આદિતીય જીવનશ્રી

: પૃથ્વી :

સનાતન મહાલયે અંતલ કાલેના રાશિમાં
 ગડે નવલ નોખતો મનુજની કંઈ વિશ્વમાં,
 પ્રશસ્ત શૂરવીરની અડગ ચેતના ધારતા
 મળે વીર શિવાજી શા પરમ દેશ ઉદ્ધારકો.
 વિરાટ જગને કદિ મહદ ઓઘ શા ગર્જતા
 મથી જગત જીતતા શત સિકંદરો સાંપડે;
 તમામ ધરણીપતિ નિજ મહાલયે બાંધતા,
 નરો કનક સાંકળે અવનિ નાથ કેં કેં મળે.
 મુખે મલતા મીઠું સકલ વિશ્વ સંહારનાં
 અનેક પડ્યંત્રને મૃદુલ સ્મિતથી ઢાંકતા
 મહામદ છકેલ ને અતલ કૂપ શાયે ઊંડા
 જનો કદિક સાંપડે કુટિલ વીર ચાણક્યશા.
 મળે છ જન મંડળે યુગ યુગાન્તરે બાંધતા,
 કદિ હૃદય-નિર્મળા નૂતન સ્થાપકો ધર્મના;
 વળી પ્રણવ નાદની અજબ ધૂન રેલાવતા
 જડે કંઈક સંત તો જગત-બાંધ ફેલાવતા.
 તથાપિ નવ સાંપડે અખિલ વિશ્વને મંદિરે,
 સુરમ્ય ઇતિહાસની ચશ-મધુર સૌ ઊર્મિએ,
 અજોડ તમ બાપુજી જીવન-માધુરી નિર્મળી,
 અશસ્ત્ર શૂરવીર શી તપ મધુર પ્રેમાર્દ શ્રી.

રતિલાલ હાયા

વંદન

ઐ ગુણિયલ ગાંધીના ગુણનાં
 ગુંજન ગણગણથું ઘણીવાર!—એ૦
 સત્ય વચન ઈન્દ્રિયનિગ્રહને,
 ગાઢ અહિંસા પ્રત ખાદીને,
 ઈર્ષા-વેર વિણ અનુસરવાને
 પુણ્યપ્રદ શિખ દે ચિરકાળ!—એ૦
 સાદી રહેણી સદા ગ્રહવાને,
 મોજ વિલાસ સદા તજવાને,
 અનીતિના હુશ્મન બનવાને
 જે ઉપદેશ દિયે શતવાર!—એ૦
 “પાપ પ્રજાળી પુન્ય પ્રતારીશ!
 મલીનતાનું નામ ન રાખીશ!
 અવનિ માંહે સ્વર્ગ ઉતારીશ!”
 એ શપથે જેનો પડકાર—એ૦
 હિંદુ—મુસલમાન—પારસી ઐક્યે
 ભારતનું ભાવિ શુભ ગુંથે
 પૂર્ણ સ્વરાજ્ય દીઠે જે રીઝે
 વંદન તેને અપરંપાર—એ૦
 ત્યાગી મહર્ષિ દધીયિ, વશિષ્ઠ કે?
 દેવ બુદ્ધ, મહાવીર, ઇશુ કે?
 શી ઉપમા અર્પવી દિલ મુંઝે
 નેતિ નેતિ “ગાંધી-અવતાર”
 વંદન તેને વારંવાર—એ૦
 ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી

ગાંધીજીને

“સૌ સંત્યનિઠ બનજો, ચિર સંપ ધારો,
ઝીલી અહિંસ-વ્રત ચિત્ત પ્રપુલ્લ રાખો,
ને હિંદના સ્તવનથી ગજવી દ્વિશાઓ
સ્વાતંત્ર્ય લક્ષિત થકી દેશ દશા સુધારો.”

પઠાવ્યો મંત્ર એ બાપુ કીધાં મંડાણુ યુધ્ધનાં
સવેળા બાળુડાં જાગ્યાં જાગી જ્યોત અનેકધા.
દાખવી ઉરની જ્યોતિ ઉજાળ્યા માર્ગ બાપુજી
સરમીભૂત કીધા સર્વે અમારા અધકારને.
વર્ષમાં એકદા વર્ષે મેઘનાં વારિ વિશ્વમાં
તમારાં પ્રેમનાં વારિ સિંચાતાં ઉર સર્વદા.

અમારાં આત્મમાં આપે જગાવી પ્રેમચેતના
ઝણી તેથી અમે સર્વે આપનાં બાપુ સર્વદા.
પ્રભા પુણ્ય રવિની ને માઝા સાગરની વળી
ક્ષમા તો ધર્મરાજની આપમાં સર્વદા વસી.
ઘણું જીવે તહમે બાપુ જીવતાં શીખવે વળી
હિંદમાં વિશ્વમાં સર્વે જાગે છે નવયુગ જ્યાં.

મુરલી ઠાકુર

અર્પણ

પ્રદીપ્ત દ્યુતિસ્ત્રોતથી પ્રગટી ગાંધી બાપુ તમે
જગાવી ઉર ઉરમાં ધગશ પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની
પડયા રણપથે, મહોદ્ધ્વ ધ્વજ સુક્તિ સંગ્રામનો
સર્ગર્વ ફરકન્ત રાખી, ચિર સુક્તિને પામવા.

પિતા! યુગકલંક હિંદુ ધરમે સમૂળ તમે
ફિટાડયું પ્રીતિભક્તિથી દલિતલેદને ટાળતાં.

પ્રખુદ્ર તમ આત્મના તપ ચિરંજીવી ગૂંધશે
મનુષ્ય ઇતિહાસમાં—યુગ પ્રવતી રેશે નવો.
નિરન્તર અનંત કાળ ધ્રુવની રહેશે, અને
સમૈાન પૃથ્વી નમી નમન કેટિ દેશે તને!
પિતા પણ નમું ચ હું સ્મરણદીપના ઓજસે
ધરી હૃદય મર્મથી તમ પદે કવિતા કળી.

કોલક

જેનું હૃદય સુકુર શું બનવા મથે છે
જેની ગિરા અસતનો નહિ સંગ સાંખે
લોકાર્તિનાશન વિષે નિજ શ્રેય માને
તેવા મહાત્મ ચરણે મમ શીર્ષ ઝૂકે.
ગા.

ગાંધીજીની જીવન ગરબી

હે ધન્ય ધન્ય મહાત્મા કર્મવીર ગાંધી;
હારે જેણે સ્વરાજ સમાધિ સાધી.—હે ધન્ય૦

પોરબંદરનો એ નંર સૈયો;
કળિયુગનો એ કૃષ્ણ કનૈયો.
કરમચંદ કામગારનો એ ચેલૈયો.—હે ધન્ય૦

પ્રથમ ટહેલ આફ્રિકા જઇ કીધી,
મહદ દાન્સવાલની લડતમાં લીધી;
માન ઇલકાબની પદવીઓ લીધી.—હે ધન્ય૦

બુદ્ધિમં રસ હિંદવાસીએ બહુ પીધો,
જેલ મહેલ ગણીને મારગ અટકીધો;
સત્યાગ્રહી વીરલાએ દિગ્વિજય કીધો.—હે ધન્ય૦

હિન્દીઓનો જન્મહુક સિદ્ધ કરી આપ્યો,
અપમાન ભર્યો કાયદો એમણે ઉઠાવ્યો,
સત્યનો સુમંત્ર હિંદવાસીઓમાં વ્યાપ્યો.—હે ધન્ય૦

ઇંગ્લાંડ ફરી મહાત્માજી હિંદ માંહે આવ્યા,
સાબરમતીને તીરે આશ્રમો સ્થપાવ્યા;
નવજીવન યંગ ઇન્ડીયા એ છપાવ્યાં—હે ધન્ય૦

ખેડા જીલ્લામાં ખેડુત પક્ષ લીધો,
મહેસૂલ નહિં દેવાને ઉપદેશ કીધો;
ધર્મવારે સત્યાગ્રહ ત્યાં શરૂ કીધો—હે ધન્ય૦

સ્વદેશતણી લાવનાની ખંસરી ખજારી;
ભારતભૂમિ ધર્મની નૌખતથી ગજવી,
હિન્દુ મુસલમાનની એકતા જમાવી—હે ધન્ય૦

નાગપુર કોંગ્રેસ મહાસુખકારી,
કુલીન કળા મહાત્માજીની ન્યારી ન્યારી;
હજારો દેશખંધુઓને લાગી અતિ ખ્યારી—હે ધન્ય૦

રેંટીયાનો ઉપદેશ હિંદ માંહે ફેલ્યો.
લોકમત અહિંસાનાં પ્રતીક છે કેળવ્યો.
ખાદીનો સંદેશ અખિલ હિંદમાં ફેલ્યો—હે ધન્ય૦

ગૌમાત ને અંત્યજો ઉદ્ધાર્યા ધર્મ નેમથી
દુકાળીયાને પાળ્યા છે સત્યનીતિ રહેમથી,
મજૂર લોકો ચાહે છે અંતરનાં પ્રેમથી—હે ધન્ય૦

અલીખંધુ, લાલ, માલવીયાજી, નહેરૂ, ખાસ છે,
કીચલુ, આઝાદ, હકીમ, સી. આર. દાસ છે;
નારી રતન સરોજીની, વીઠ્ઠલ, વલ્લભ ખાસ છે—હે ધન્ય૦

ઠસાના દરબાર ગોપાળદાસ હરીશ્ચંદ્ર છે;
રાજયોગી ધર્મલોગી ઇન્દ્રના જે ઇન્દ્ર છે,
રાજના વિલાસની આહુતિ જેનું કેન્દ્ર છે—હે ધન્ય૦

એવા મહા રત્નો આ હિન્દ કાળે જાગ્યા,
દેશભક્ત બની દેશ કાર્ય માંહે લાગ્યા;
ધર્મ કાળ સર્વે સુખ સાધનોને ત્યાગ્યા—હે ધન્ય૦

સ્વરાજ ને ખીલાકૃત પંજાબ ન્યાય કાળે,
પરાધીન ભારત માતાનાં હુઝુર ફાઝે;
અસહકાર મંત્ર સૌનાં દિલમાં વિરાળે—હે ધન્ય૦

અહિંસક યુધ્ધે ચોદ્ધાઓ જેલ જાય છે,
જેલ આઝી અસહકારીઓથી ઉભરાય છે;
તેમ તેમ હિન્દનો ઉદ્ધાર તો દેખાય છે—હે ધન્ય૦

હિન્દ માટે દેવી કસ્તુરબા પવિત્ર છે,
હરિ, મણિ, રામદાસ, દેવદાસ પુત્ર છે;
કેસરી કુટુંબના સદ્ગુણો પ્રસિદ્ધ છે.—હે ધન્ય૦

હાહાભાઈ, ગોખલે, તિલક લોકમાન્યની,
અચળ કીર્તિ કરી સ્વર્ગવાસી સત્યવાનની;
ઠરકાર નહોં ધરી જેણે માન અપમાનની.—હે ધન્ય૦

મહાભાગ્ય માનો સૌ ધન્ય અહુમદાવાદીનાં,
ખાદી નગરમાં પોષાક ધન્ય ખાદીનાં;
વચન કોંગ્રેસ વદે ભારતી આખાદીનાં—હે ધન્ય૦

પ્રાચીન પદ્ધતિથી રાષ્ટ્રીય શાળા ખોલી,
ગાંધીજીએ ફંડ માટે ધરી ખાંધે ઝાંખી;
ખાળકો શીખે છે રાષ્ટ્ર વિદ્યા અમોલી.—હે ધન્ય૦

મહાત્માનું કુરુક્ષેત્ર ધન્ય ખારડોલી;
અહિંસાનું તીર્થ ધન્ય થર્માપોલી;
જયનાદ બોલી ધૂમે સત્યાગ્રહીની ટોળી.—હે ધન્ય૦

હિન્દુ, મુસલમાનને પારસીઓ ઉપર પ્રેમ છે,
ચહુદી, શીખ, ખ્રિસ્તી, અંત્યજ ઉપર પ્રેમ છે;
ચોગીરાજને સદા વહાલામાં બહાલો પ્રેમ છે.—હે ધન્ય૦

મિત્ર ઉપર પ્રેમ તેવો શત્રુ ઉપર પ્રેમ છે,
પશુ પંખી પ્રાણી ઉપર પ્રેમનીજ રહેમ છે;
રાજહંસ કહે છે કે પ્રાણુ મારો પ્રેમ છે.—હે ધન્ય૦

અલખ ધૂત જગાવી છે રામરાજ કાળે,
શાન્તિ પાઠ પઢાવ્યા પઢે છે લોક આળે;
સ્વરાજ કાળ હસ્તે મુખે જેલમાં બીરાળે.—હે ધન્ય૦

અમેરીકન કહે છે કે ઇશુ અવતાર છે,
જાપાન ચીન કહે છે કે બુદ્ધ અવતાર છે;
હિંદ આખું કહે છે શ્રીકૃષ્ણ અવતાર છે.—હે ધન્ય૦

વાટે ગવાય ગાંધી હાટે ગવાય ગાંધી,
છાપે છપાય ગાંધી અંધે લખાય ગાંધી;
દામ રામજી કહે સ્વરાજતાજ ગાંધી.—હે ધન્ય૦

૧૯૨૨

કવિ રામજીભાઈ

મહાત્માને અંજલિ

પ્રભુના પુણ્ય ધામેથી સરેલા આયેકુન્જમાં,
 મહાત્માઓ, રમાત્માઓ, ગ્રહો આ અંજલી હવાં!
 સ્નેહ ને સમતા કેરા. આદર્શો જીવતાં તમે,
 મોંઘેરા. ગલિદાનોથી શીખાવ્યું મનુવર્ગને!
 તમારા મંત્રને માર્ગે વહે છે સહુ માનવી,
 ઉપાના અજવાળામાં સૌન્દર્ય જ્યમ આર્તવી!
 જડે ચૈતન્ય ચેતાવ્યું, નઠોરે આર્દ્રતા દ્રવી,
 શકે પારસના પાસે લોહ સૌવર્ણતા ભવી!
 મહા પ્રલયના વાયુ સંકેદ્યા જગ રેલતા,
 થઈ એવા સ્મરારિ શા વિહારી જગવેદના!
 વર્ષો કેરી અનાવૃષ્ટિ અન્તે વર્ષા સમા તમે
 ઠારો છો આત્મ-ગિંડાણે ઠરેલા તલસાટને!
 તૃષાએ અતિ પીડાતા રણે હુરિણુ શા મને
 તમે જીવનમાં લાખ્યા, નિવાર્યા ભય-તાપને!
 હજારો પુષ્પની માળા કદાપિ ગૂંથીને ધરું,
 હજારો આંસુડાં કેરી માળાઓ ગૂંથીને દઉં,
 કૃતજ્ઞતા તથાપિ ના દર્શાવે ઉર આ જરી!
 શકે આતક સ્વાતિનાં ણિન્દુ સ્તવી ય શું જરી?
 તથાપિ મેજ હૈયેથી સ્પુરેલાં ઊર્મિ કાવ્યને,
 સ્વીકારી લો, સ્વીકારી લો, ઉરે અંજલિ કાવ્યને!

રસિક ચિ. ત્રિપાઠી

ભીષ્મોનું ગાંધીગીત

: ભીષ્મો ગીતનો ઢાળ :

ગાંધીનાં ગીતાં ગાઓ, ઓ, ભીલલાઇ, ગાંધીનાં ગીતાં ગાઓ,
 ગાંધીનાં મનખાં^૧ થાઓ, ઓ, ભીલલાઇ, ગાંધીનાં મનખાં થાઓ.
 અલક-^૨મલકનો માનીતો ગાંધી મનખા જેવો પણ દેવ,
 હુરગ^૩ સોડી^૪ આપુ^૫ દખીયાને કાળે, આઇઓ^૬ ધરમનો દેવ-ગાંધીનાં
 દખીયાનાં દખ દેખી કકળી ઉઠે, એના કાળજડાંની કળી,
 ભૂખાંની ભૂખ એને ભરખી જતી, એણે કાયા નાંખી દળી—ગાંધીનાં
 ઉંચા નીચાના એને ચાળા ગમે નહિ, નાગા ઉઘાડાને કાજ,
 ભીલાંને ભાળી લંગોટી વાળી એણે, એવો ગરીબ નવાજ—ગાંધીનાં
 ધરમ, હાથ, ને બહાદરીની નવલી^૭ ઝંડી રોપી,
 વેઠવારા વળી જોરજુલમથી બચાવે ગાંધી ટોપી—ગાંધીનાં
 જીવ મારો નથી ચોરી કરો નથી, ગાંધીવાળા^૮ જે થાઓ,
 હુરો ખાઓ નથી,^૯ લાંગ પીયો નથી, ઈદારી^{૧૦} રમવા ન જાઓ—ગાંધીનાં
 ઉગળવા પડહે ને ધુંગળવા^{૧૧} પડહે, ^{૧૨}સોરાંને લણવા લેને,
^{૧૩}ડગરાં મટીને મનખાં થહો માટે દીકરીના દુકડા^{૧૪} ન લેને—ગાંધીનાં
 ખીકણુ બલાડાં મટી વનના ઓ વાઓ, ઝટ દઈ જાગી જાને,
 ડામોર,^{૧૫} લાસોર,^{૧૬} નીનામા,^{૧૭} હંગાડા,^{૧૮} હગળા^{૧૯} બહાદર થાને—ગાંધી
 ટોપાંવાળાને સલામ કેવી? જેણે દનિયા ખાંધી,
 એક બડો ખાઓ રામ છે સાહેબ, ખીજ ઠક્કર ને ગાંધી—ગાંધીનાં
 ધંધરસાલ વૈદ્ય ‘ભીલાંના વૈદ’

૧ માણસો. ૨ દુનિયા. ૩ સ્વર્ગ. ૪ છોડી. ૫ આપણુ. ૬ આવ્યો.
 ૭ અવનવી. ૮ ભીષ્મો ખાદી ટોપીવાળાને ગાંધીવાળાના નામે ઓળખે છે.
 ૯ દાડ. ૧૦ તમાકુ. ૧૧ ધાડ પાડવા. ૧૨ નાવું ધોવું પડશે. ૧૩ છોકરાં.
 ૧૪ દોર. ૧૫ દોકડા. ૧૬-૧૭-૧૮-૧૯ કુળોના નામ. ૨૦ સવળા.

સાબરમતીના સંતનું ઇંગ્લાંડથી શુભાગમન

(મુક્તધારા ૭૬)

“સાઠીએ તો બુધ્ધિ નાહી,” આ ‘સૂત્ર’ને ખોટું પાડી
ગાંધીજીએ વૃદ્ધ વયે કીધો અમત્કાર :

ગોળમેજી ચાલ કેરી બાજી તત્કાળ જાણી
રાખીને સંભાળ બહુ કરી તકરાર;

દિન પર દિન અને માસ પર માસ વધા—

“આજ આવો, કાલ આવો”—મિથ એ અપાર :

મેકનું મુત્સદીપણું મહાત્મા ના કળી શકે?

“શેર મથે સવા શેર” એજ એનો સાર.

૧

સારા સારા કોલ આપી, મીઠા મીઠા બોલ બોલી
હિન્દી નેતાઓને મેકે બોલાવિયા દૂર :

“ગોળમેજી આવશે તો સ્વરાજમાં ફાવશે રે,
માગો એવું આપી દઇ સંતોષું જરૂર!”

રાવ અને રાજ બહુ, નવાબ નિઝામ સહુ
જરદાર, સરદાર થવાને આતુર :

બહાણુ ભરી ભરી ગયા, ‘જન’ જાણે લગ્ન કેરી—
જ્ઞાનમાં તો કેટલાક મીઠે (૦) મશહૂર!

૨

‘મેકીઆવેલી’નાં મક્કરો તો આજે જગ જાણે,
યુરાપનો પીઠ એક રાજતાંત્રી એજ;

આધુનિક કાળ તણા મેકીઆવેલી ને દેખો,
મેંકનેજ માન એવું ઘટે છે ખરેખર :
વાણી એની એવી મૃદુ-અર્થ કેા ન જાણી શકે,
સામાઓને આંજી દીએ એવી પ્રભા રહેજ,
કહેવાતા નેતાઓને મૌલવી મૌલાઓ ખધા
ઠગાયા, ફસાયા, અંખવાયા મેક તેજ ! ૩

વકે એવું ચક ન્યારે ગોળમેજી કેરું જાણ્યું
ત્યારે માન્યું સૌએ એનો આદિ કે ના અંત;
ગાંધીજીએ ખહુ ખહુ પ્રયાસો તો કરી નેયા—
ચકછેડો ક્યાંથી પામે સંત કે મહંત ?
વ્યથા વાદો સંવાદોમાં સમયનો વ્યય જોઈ
ગાંધી વીરે લીધો માતૃભૂમિ કેરો પંથ;
સુણીને વ્યાખ્યાન એવું પ્રિટનને ભાન થયું—
કેવી અધોગતિ પામ્યું હિન્દ ધનવંત ! ૪

શ્રમ ગયો વ્યર્થ તેનો ગમ શો, સમર્થ વીરા !
આવ લલે, લેટ નિજ માતને સહુર્પ :
ખહેનો ને બન્ધુઓ તુજ નિશદિન અંખતા કે
“ક્યારે આવે, ક્યારે આવે વીર એ આદર્શ ?”
પધારી આજે તું હવે વધારી દે ઉરઉરે
આનંદના ધોધ દધ સૌને દર્શસ્પર્શ :
અરે હિન્દ જાયા ! તને આહિ રંક રાયા ખધા,
કોણ કરે તુજ વિણ દેશ ઉત્કર્ષ ? ૫

કોઇ તને સંત કહે, કોઇ તો મહંત લહે
 કોઇનું આ મંતવ્ય છે 'એ તો ખરો પીર,'
 કોઇ ઋષિમુનિ ધારે, યોગી ચાંતે 'ધણા રે,
 કોઇ વળી કહેશે 'ધાયુ' પ્રભુએ શરીર !'
 કોઇ વળી એવું પણ કથન ઉચ્ચારશે કે
 'ધન્યરના દૂતનું છે એનામાં ખમીર !'
 નામ લલે અનેક હો, કામ તારું એકધારું :
 હું તો તને સમજું છું "દેશપ્રેમી વીર."

૬

લોગ કે' અનેક દેવા દેશ માટે જોગ લીધો,
 એજ ખરો યોગ હું તો માતું કળિકાળ;
 સ્વાર્થત્યાગી નિત્ય પરમાર્થમાંજ મચી રહ્યો,
 તનમનધન હોમી લીધું તેં ખુશાલ;
 ગાંધીયે સમાધિદ્વારા દેશની ઉપાધિ ટાળી,
 શમી ગઇ શાહીવાદી આંધી વિકરાળ,
 ફરી એક વાર કહું, લલે તું પધાર વીર !
 હિન્દતણે જીવ તુંજ-તુંજ એની ખાળ !

જહાંગીર દસાઇ

તપસ્વી બ્રહ્મવર્યસ્વી

પ્રસન્નાત્મા સદાગ્રહી

વિરક્તિ સેવતાં નિત્ય

તરો ગંગા ત્રિકાલની

ગો.

પૂજ્ય ગાંધીજીને

તમારા શબ્દોએ યુવક-યુવતી દેશભરનાં
ત્યજી શીળી છાયા નિજ ગૃહતાણી ને પ્રણયની
પડે કારાવાસે, કુસુમ સમજી બલિમ તણી
શિરે લાઠી કેરા સ્મિત સહિત ધાવો ઝીલી રહે.

તમારા શ્વાસે ને કદમ કદમે, શાસક તણા
ઉડે સામ્રાજ્યો, ને દલિત જનનાં દુઃખ શમતાં.
ઢળાતી, ખીડાતી નરપશુ તણો ભોગ બનતી,
ગદ ઢાલે નારી તમ સ્મિત થકી શર બનતી.

હુબરો વર્ષોથી જગતભરમાં શાસક અને
ચુસાયેલાં કેરાં અતિ વિકટ યુદ્ધો મચી રહ્યાં;
અહિંસાના માર્ગે, હૃદયભરનો પ્રેમ ખરચી
જીતેલાને જીતે નવીન રીતિ એ તો તમતાણી.

ધનુએ ને યુદ્ધે જીવનભર શોધે મચી રહી
અહિંસાની, એથી મધુર બનતા પ્રેમ પથની
ભલે જ્યોતી રેખા નિરખી, પણ એથી જગતના
ખીરાયેલાંઓને જગત મહિં સુકિત નવ મળી.

ચુસાયેલાં કાળે જીવનભર જે વિચિત્ર લઠયાં,
પથ્યાં કારાવાસે, વિધવિધ પ્રકારે દુઃખ સદ્યાં,
નવી દષ્ટિ આપી અખવિહીન ભોળા જગતને
ભલે તેણે, કિન્તુ હૃદય થકી દ્રેષો ન વિસર્યા.

હજારો લોકોએ નિજ નિજ તણી લેટ ઠલવી
તમારી પાસે, ને કવિત કુસુમોને કવિજને
ગુંથી લીધાં તેની અતિ મધુર માળા બની રહી,
ન તેમાં શોભે આ, પણ નહિ સ્વીકારો હૃદયથી ?

ગુલામદાસ બ્રાહ્મર

બોખું સ્મિત

હૃદય દુલવાઈને ધીમું દહે અતિપીડિત
પ્રકાટત થઈ ધૂમ્રગદાનિ, કંમી, રૂંધતી ઉર
ઘડિક સહતા સર્વે પ્રાણો અચેતન મૂર્છના
નયન સહસા બોખા ઠોસા તણી છળિએ ગયાં.

સ્મિતભરી હસે આંખો શીળી, પ્રભા ધવળી સ્પુરે
અરધ પરધા બાકી હાંતો હસે બબડાટથી
મુજ હૃદયનાં દૈન્યો દેખી શું હાસ્ય સ્પુર્યું ! શું વા
ઉરમથનનાં ઝેરો પીને હસે વિનિતેન્દ્રિય

તનસુખ ભટ્ટ

યુગદેવ

[દાળ : પ્રજાનાં ! તારી વાંસળીએ]

હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ :

કંઈ ઉઘાડી તહેં અમ આંખડીઓ,

યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

કંઈ ખીલાવી તહેં ઉર પાંખડીઓ,

હો યુગદેવ પૂજું પાવડીઓ,

માત સુકિતાના મન્ત્ર મધુરા

શીખચ્યા વગાડી વાંસળી, હો !

યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

વધાવું ભરી ફૂલ છાંયડીઓ,

હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

મોહનળ તિમિર મહીં એ

બૂંદ્યાં હતાં એ વાટડીઓ,

યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ,

અંધાર વિહાર તો આંદલિયો,

હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ

હુઃએ હૂંએલાં બન્ધુ અને એ

હુઃએ હૂંખીતી ગાવડીઓ,

યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

તારી તહેં અમ નાવડીઓ,

હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

શાન્તિ નીતિના પાઠ લખાવી
 વરસાવી સુખ-વાદનીઓ,
 હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.
 વધાવું ભરી કૂલછાબડીઓ,
 હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

મૂળજ્ઞાપી. શાહ

ગાંધીજી તો

ગાંધીજી તો શુણિયલ ગરવા,
 દેશ તણા ઉદ્ધારક છે;
 ડુબતી દેશની નૈયા કેરા,
 સાચા મોહન તારક છે.—

સ્વતંત્રતાના ચિરંજીવનના,
 મોહન ખાસ વિચારક છે;
 હિન્દ બૂમિના યુત્ર પનોતા,
 સહુના હૈયાઠારક છે.—

જુગ જુગ જીવો મહાપુરુષ એ,
 દેશ તણા દુઃખ હારક છે;
 સ્વદેશીના ચાહક, ગરીબોના,
 પાળક એ સુખકારક છે.—

મુક્તા મંગળજી ઓઝા

બાપુની દાંડી કૃત્ય

“ઉંઘા હેલું ના પ્રક્ટી સંવીરે
નિશાંતિલું જોર હેલ જણીયં;
પિતા ગયાં ક્યાં વંળી લીંબુંહેન
મુકી મને કેમ ગયાં બધીય ? !

જનો ધસે ક્યાં સહુ પૂરવેગે
અધીરં થેલા થઈ કેમ દોડે ?
ધેમોલિ આવી કાદ માહિ દોડી !
મૃપાલ કેરી નીકળે સવારી ? !

મને લઇ જા જહીં લાઇબુંહેન
ગયા પિતા ત્યાં, ન લગાડ વાર.”

“વીરા આ માનવી ટોળાં વધે માર્ગ મળે નહિ,
બ્યારે આપણાથી ના : જો, આ લોકસંમૂહને.

ધોળું જણાય સઘળું બટમોગરાશું
ઓ, આવ, બાળ ! અહિં જો, પયની નદીશું ?”

“જેથું ગમે ઇતર ના, લઇ જા મને તું
જ્યાંહિ જતા સકળ આં જન ત્યાંહિ જાવું.”

હઠે ચઢ્યો તે રઠ નાહિ મૂકે,
માતા પટાવે બહુ પેરે તેને;
અંતે રહ્યો ના કંઈ ચે ઉપાય,
લઈ ગઈ જ્યાં ઠઠ બેશુમાર.

મહાયત્ને ખડાંચી વિશદ જહીંથી સર્વ ધસતું
ઉતારી સ્કંધેથી નિજ તનયને પ્રેમ કરતી.

*

*

*

અને આવી લાગ્યું ત્વરિત ગતિએ કૂચ કરતું
મહાત્મા ગાંધીનું કટક અતિ ઉલ્લાસ ધરતું.

બનીને બહાવરો બાપ પૂછે, આ સાધુ કોણ છે?—
ગ્રીવાએ સૂત્રની માળ ધરી છે ચળિટ હાથમાં!
કપાળે કંકુનાં ટીલાં કર્યાં! કેમ હસે ઘણું?
ઉઘાડે વાન ચાલે કાં બત્રાનું વ્રત આકરું?!

ક્યા ધામે જવા ધારે, ક્યારે તે વળશે ફરી?
ક્યાંથી એ આવતો આજે વૃદ્ધ બટૂકજી?

ખરે એ સંન્યાસી સકળ જનની પીડ હરતો,
અહિંસા સત્યે એ અચલ ઉર વિશ્વાસ ધરતો;
મહા શાંતિનો એ પરમ જપ હંમેશ જપતો
અને વૈરીઓના શુભ હિત તાણું ધ્યાન ધરતો :

અહાતારો મૌને નિજપર બધું એક સમજે,
 નથી વેરી ભાવો મુકુર સમ એ સ્વચ્છ હૃદયે,
 હૃદે એતું દાઝે દલિત જન કંકાલ નિરખી
 દશા હિંદીઓની અવનત, દયાપાત્ર, કપરી.

પ્રભાત કલ્યાણાર્યો નિજ વતનને મુક્ત કરવા,
 અધીરો ડાસો ઓ પશુબળ બધું મ્હાત કરવા,
 સિંધાવે છે આજે જુલમ જડ ઉચ્છેદ કરવા,
 સ્વરાજ્યે સર્વેનું પરમહિત સૌભાગ્ય ઘડવા.

જાગે પંકાચો છે : સુગત સમ એ ઇશૂ સરખો,
 વળી કોઈ એને જિન પ્રભુ મહાવીર સમજે,
 ઘણા એ હિંદીઓ હરિ અવતર્યા એમ સમજે,
 મહાત્મા યોગી છે મુકલકડી શો દેહ ધરતો.

જતો દાંડી તીરે નિમક કર નિમૂર્ણ કરવા
 એને એ ઉચ્છેદે પરમ દશાએ ધાવ કરવા.

“ન ધારે શસ્ત્ર એકેય તથા અસ્ત્ર ન પામ છે,
 એવા આ સૈન્યથી શત્રુ પરાજિત કદી થશે?”

અહિંસા આયુધે સજ્જ સેના આ અભયે મજી
 ઝીલીને ધાવ, વેરીને મ્હાત એ કરશે નકી!

સેના દેખાવે નાની છો, દેશમાં ઓણુ પુરુંકરો;
અમે સત્યાગ્રહી એવા અસંખ્ય સાથ આપમે.

*

*

*

વધાવે માંગનો સેના, પોંખે છે પુરં અંગના,
અને લોકો વહા દેતાં કરે છે જય બોધણા!
સાયક શુ છૂટે ચાપ, વીજ આલ અખૂકતી!
તેવી આ દ્રુત વેગિલી સેના પથ વિષે પળી.

૧૯૩૦

ગાંધીજીના ભક્ત

શ્રેષ્ઠ સર્જક

કો સંગીતી મનુજ-ઉરની ઉર્મિને વાદ્ય-તારે
જન્માર્થે, કો કઠિન પથરે શિલ્પી સ્નાયુ કોરે,
પીછીથી કો કથની લખતું માનવી પ્રકૃતિની,
સૂરે મૂર્તિ કાવિજન ઘડે શ્રેષ્ઠ કો કલ્પનાની.

કિન્તુ તેં તો હૃદયભરતી વેદના સર્વ તારી
કોરી કોરી વિમલ સ્મિતની મૂર્તિ છે એક દોરી!
ઓળે તારે ત્રિભુવનજયી મૂર્તિ એ નિત્ય રાજે,
ત્રિવે સૌને તુજ મહદ્ એ સર્જનોથી નવાજે.

પ્રહલાદ પારેખ

આખરી નિરધાર

[વાઇસરૉએ સુલાકાવતી ના પાડી ત્યારે]

છેલ્લો ધર્યોતો હાથ મેં પણ તેં દીધો ધિક્કાર!
છેલ્લાં ધર્યાંતાં ફૂલ મેં પણ તેં દીધો છટ્કાર!
હૈયું ચીરી બતલાવવા બહુ ચે ધરી મેં હામ
પ્રિટન! દીધા પણ તેં અરે! મમ ઉર ઉન્હા ડામ!

બળતું હતું હૈયું ભાંડા હુખ દાહથી
દેખી પીડાતા દેશને અન્યાયથી
દાખી રૂઢોતો એ લીતર બહુ ચે મથી!

રૂઢો ધર્યો દીલેરીનો ભુકરો કર્યો પણ તેં,
ફૂપો ધર્યો ચિર શાંતિનો ફેડી દીધો પણ તેં,
વંટોળ વસમો ખાળવા આડા ધર્યાં મેં હાથ—
પ્રિટન! દીધા પણ તેં મને જાનિરના શરપાવ!

દાટા દીધેલા દાહ આજે બિઘડે,
અંગાર થાતાં મુક્ત ચોગરદમ બિઘડે,
આણુએ આણુ મુજ અંગનું રમણે ચડે,

પ્રિટન! સવેળા સ્વોતને પરખી જરી લેજે!
આ આખરી નિરધારને નાણી લલે લેજે!
ડમરુ બજે અમ મોતનું તું તાલ તો લેજે!
કુરબાનીનો આતશ જાગે જરી જોઇ તો લેજે!

ઓ વિશ્વનાં સંતાન! ઊંચું ન્યાળજે,
અમ રક્તનો આ ધોધ ઊડતો લાળજે,
રાતું કચુંબલ શૌર્ય ધગતું દેખજે,

ભાળી કદી હૈયું હલે તો હાય ના દેશો,
કોમળ અને નિર્બળ કહી કો' શાપ ના દેશો!
બલિદાનનો અમ ધૂપ ભરશે આંખ તમ એવી!
ખેંચાઈ હોમાશે. સહુ એ આળને ભેધ!

ઓ માનવી આગ્રાદે! થેલો ના થજે!
વીતી ગુલામી આજ ભૂલી મા જજે!
ગરદન અમારી ફાંસલો તું ના થજે!

ધોવા તમારો મેલ હોમાવા અમે ખેઠાં,
કૃતાંત અજગરના મુખે હસતાં અમે પેઠાં!
અમ એક ખિંદુએ જગત્ સૈકું વધી જશે,
હોશું ન હોશું છો અમે, પણ સૌ સુખી થાશે.

ફટફટ અહીં માથાં નિરાંતે ફૂટશે,
દડદડ ભૂમિ પર રક્તછોળો છૂટશે,
ટાડું હશે તો ચે કલેવર કુદશે!

એક હાક પડતાં તો સૂતાં મડદાં ઉઠી ધાશે,
જોખનવતા પ્રિયકર ફગાવી બુદ્ધમાં જશે!
રસબસવતી લલના મગર, રણચાંડિકા ધાશે,
પદપદ ખડકતી ગંજ શબ એ ખેલતી જશે.

પીંડો ચડયો છે આજ પાવક ચાકડે,
ભૂગર્ભ દુર્દમ વેદનાએ આરડે,
ઉદ્ધિ ઉરે જવાળા ભયંકર ભડભડે!

ઓ વિશ્વના દાવાનલો! પસરી અહીં જાળે
વિકરાળ ઓ વડવાનલો! ખેલી અહીં જાળે.
જુગજુગ ભૂખ્યા ઓ કાળ! મિજબાની કરી લેજે,
સો સો ભુજાઓ સામટી માંડી અહીં દેજે!

૫-૧-૧૯૩૨

રમણ સોની

સુકાની

ઉંડા અંધારામાં નવ ગમ પડે માર્ગ વધવા,
તરી તોફાનોમાં નવ રહી શકે થીર સરલા;
હુલેસાંઓ મારી ભુજબલ ગયું કાયર ખની,
વળી વા યે સીધો નવ ફરકતો કોઈ દિશથી.
અમારા ટ'ડેલો મથી મથી રહે માર્ગ યુગવા,
છતાં દેખાયે ક્યાં તલ ભર ધરા આશ પુરવા?
પ્રલો! આ વેળાએ હૃદયપટમાં હામ પુરજે,
અમારી કિશતીને સરલ ગતિયે તું ચઢવજે
પણે જોને પેલો અમ તરણિનો દોર ધરતો
વિમાસે દુઃખી છે નિત નિત નવા ચત્ન કરતો;
મહાત્મા સુકાની મત કઠિન ધારી ચલવતો
સુકાની એવાનું પ્રતિપળ પ્રલો! શ્રેય કરજો.

ગોકુળસાઈ ભટ્ટ

વિજય પ્રસ્થાન

[ગાંધીજી રાઉન્ડ ટેબલ કોન્ફરન્સમાં ગયા ત્યારે રચેલું]

નિસર્થો વિજયને વધામણે

હો, મહાત્મા,

નિસર્થો વિજયને વધામણે !

‘પૂર્વતની રાણી’ એને આપે વિદાય,

દિશા પશ્ચિમ જો ઉભી ઓવારણે :

દશે દિક્પાલ ઉભા એના સંરક્ષણે;

લાગ્યો ના હૈયાં વળામણે !

હો, મહાત્મા—

પગલે પગલે એના પડતા વિજ્યાક્ષરો,

ભૂંસી શકાય ના કો કારણે :

ધુમ્મસી સાગર બોર : ગાતો એનાં ગીત

ને થાતો પાવન પ્રક્ષાલને !

હો, મહાત્મા—

સામે સમુદ્રપાર સાળરમતીનો સંત,

આલ્યો સ્વતંત્રાને કારણે :

કુદરત કોઠામણો ને ત્યાગે સોહામણો,

સુવે સાદડી ને આલને આચ્છાદને !

હો, મહાત્મા—

અર્ધા વસ્ત્રે ફરે પ્રભુનો પયગમ્બર,
 પ્રબલ છે પ્રભુજીના પાર્શ્વને :
 'દરિયાની રાણી' મુઘ્ધ તપસીના લાગથી,
 આતુર છે એના મનાવણે !
 હો, મહાત્મા—

ભૂખ્યા ભારતીઓને કાળે ઉભો છે
 આજે એ છિંટ ને બારણે :
 સાચી સ્વતંત્રતા સન્તતને સાધવી,
 આ ન ન્દશે ભારત ઉદ્ધારણે !
 હો, મહાત્મા—

જનાદીન પ્રભાસ્કર

દરિદ્રનારાયણ

: પૃથ્વી :

પ્રભુ પ્રગટ ભૂતલે, સલિલને ઝૂલે પારણે,
 હુસે રજની તારલે, ગગનને વિતાને રક્ષા,
 કદી પ્રકૃતિઅંકમાં, જગજત્રે નિહાળ્યા હતા.
 તમે પતિતમાં, દરિદ્રજત્રમાં દીકા દેવને !
 હરી હુખદરિદ્રતા નવ-વિધાનનાં શસ્ત્રથી,
 દવાનલ જળ્યાં જગે સુખદ શાંતિ ભદ્રંકરી.
 તમે વિભવ પાથરી; સહનશક્તિના મંત્રથી,
 હુખી જગતના પુન્યા અજળ એક ધનવંતરી.
 ઉમારાંકર જોધી

મહાત્માજી દ્વારા પરમાત્માનો સંદેશો

(કુંજવડી સંદેશો અમારો એ ધ્રુવ)

મોહનજી સંદેશો અમારો જઇ જનતાને કહેજો છ રે,
વાસી વૈકુંઠના જન્મે જમ્બુદ્વીપ યોષી પરસ્પર રે જો છ રે-ટેક.

પ્રગતિ વિરુદ્ધ પ્રજા પડે જાય રસાતલ દેશ,
ઉચિત ધર્મ ક્રાંતિ બળે પાણું હું પરમેશ.
જનની સેવા એજ યુગનો આદેશ છે,
લાવો અમુલ્ય લેજો છ રે—મોહનજી.

બળબુદ્ધિ ધનધર્મથી જનહિત જો ન સધાય,
સમધારણ કરવા અહું શાંત અશાંત ઉપાય.
જનતાકલ્યાણે આપો આહુતિ,
નહિતર દાવાનળ સહેજો છ રે—મોહનજી.

મુજ મંગળ સર્જન રથે સારથી શુદ્ધ સમાજ,
ચૂર્ણ થશે તે ચક્રથી જે અટકાવે આજ,
તરવાનું હોય તો દીન દલિતની
પ્રેમ ગંગામાં વહેજો છ રે—મોહનજી.

અંધ કવિ શ્રી હંસરાજ

જાતકુગર

પુદ્ગલમાન અહિંસા મૂર્તિ !
 ઇંદ્રિયમા હે પ્રેમલ મૂર્તિ !
 ચાલવવીર શા યોગની મૂર્તિ !
 છે તું જાતકુગર.

સુઆશ વિશ્વે સુસાવનારા,
 ભારતરાજ મિટાડણુદારા,
 પાંત્રીસ કોટિ હૃદે વસનારા,
 જહાડા જાતકુગર.

મૃત્યુ પ્રેમ તપ ત્યાગ અહિંસા,
 શરીર ધરી ઉતર્યાં અવનીમાં !
 ભેટો ક્યાં ચ જગે જરે ના !
 અપૂર્વ જાતકુગર.

તોટા ચિંત્તાતિમિરની પાળો,
 તેજમૂર્તિ, અમ પંથ ઉજાળો,
 રચો હિંદનો પંખીમાળો !
 ગાંધી જાતકુગર.

પિપામુ

બાપુને

: શિખરિણી :

અમે બુદ્ધિ-બાઘ્યાં નિયત ચક્રોમાં જ ધુમીએ;
અમે તકેં થેર્યાં પરિચિત ચિહ્નામાં જ લમીએ;

અમે પડિતો સૌ નિપુણ જગની ક્ષુદ્ર નીતિમાં,
ઠરેલા, ખેંચેલા, ખટપટી પુરાકૂટ રીતિમાં !

અમારે તો આ એ નયતકિપડે રોશન થવાં,
પરાતપરનાં ગાનો જડ યુગલ કર્ષે જ સુણવાં !

ભર્યાં બ્રહ્માંડોમાં અમ પગ યુગે તે જ અપતું :
હથેલીમાં ના તે સકલ ગણતા માત્ર સપતું !

તમે કારાગારો જડ કરણનાં ભેદી વિહરો;
સુણો સૃષ્ટિ હૈયે નિરવ સ્પુરતા સર્જક સુરો :

તમારા આત્માના અન્વધિ ઉડાણો ન અમથી
કળાએ, બાપુ, કેં; હૃદય નમવી તોય વિનતિ :

તમારી દૃષ્ટિના સુલગ શિવ ભર્ગો અમ બને
પ્રભુપથે નેતા; અધિક નથી કેં આશ અમને !

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો

પુનિત સન્તોનાં વૃન્દ (૨)

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો :

મૈયા ભારતી સોહનત (૨)

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

કુંજે વસન્ત કંકક ગુંજે નવ પ્રેરણા :

કોકિલા સુકંઠે ટહુકન્ત !

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

હુંડે રસચૈતના જંગાવે રનેહુલ્યોત શી !

પિંડે પ્રહ્લાંડે પ્રેગટન્ત :

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

અન્તરમહીં ભક્તિ જગન્નાથ જન્મભૂમિની :

અગમગ કે ઓજસે લસન્ત :

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

શેલન જગમોહને ષતાવી છવન-માધુરી :

હિંદી નવ કોડે હસન્ત :

આજે ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

મંજુલાલ મેન્/મુદાર

મૃત્યુનો યાત્રો

“અરે ગાંધી રાજા!” શબ્દ અધુરા એ રહી ગયા,
અને કંપી વાગ્યા કહી નવ શક્તી તે નયનની
મૂંગી અશ્રુવાણી રહી ટપકી; ગાંધી ચરણમાં
પડીએ મૂર્તિ ને હજી-અણખિડ્યા-બુધ્ધ-ચરણે
અનાણી કેા જાણે લચી પડી સુનીતા ઉરભીની.

હજી લોહીલેખો સૃજન ઇતિહાસે નવ સૂકયા,
નવું પાતું તેવે લખવું અમીઆંકે શરૂ કર્યું
અનેક ગાંધીએ; ગિરમીટ થકી હિંદી મનુરો
ખત્રાવા આફ્રીકા મહીં લડત સત્યાગ્રહ તણી
લડયા; પોતે વેઠી, હૃદય પલટાવ્યાં અરિ તણું.

નવેલા એ યુધ્ધે હૃદયવીર કેા હિન્દ નખીરો
પડેલો, એની આ તરુણ વિધવા અશ્રુ વચને
વદે : ‘ગાંધી રાજા’! શિર ચરણધૂલિ પર સુહે.
નિસાસે દાઝ્યાં, ને ચખજલથી લીંબ્યાં ચરણ; ના!
અરે! લીંબ્યું! દાઝ્યું! હૃદય! હજી તો ઉંખર પડે
ઉલોતો એવાં કેં શત સમરને વીર નર એ,

હજી તો પોતામાં શતશત લડાઇ લડવી છે,
લપેટી વિશ્વેને હજી ન પ્રકટયો પ્રેમ ઉરમાં
પુરો, તોયે આવી કરુણ કુરબાની નિજ કને
થતી, તેને સાક્ષી થવું કયમ?! વલોવાયું ઉર એ
કંઈ એવું એવું પળમહી ઊંડું, વાણી નીતરી :

‘અરે બાઈ! રો ના! તુજ પતિ મર્યો ના ગણીશ તું,
ગયો મુક્તિ કાળે સહુ તણી, થયો એ અમર છે!
અને ગદ્ ગદ્ કંઠે વધુ ન વદવા દીધ કંઈ તો,
પરંતુ ઊઠાડી નિજ કર ધકી, ને ઉભી કરી
ખલે માયાળુ એ કર રહી ગયો, ને ઉભરતી
ઘવાએલી આંખો મહી ડબક ગાંધી ચખ ડુબ્યાં.
અને પોતામાં એ નયનજળ લાવ્યાં ભરી બધાં
હતી થંભી વાચા, નયન જળ થંભ્યાં પણ તહીં!

અચિંતા, ગાંધીના મુખથી શબ્દો કે સરી પડ્યા
અનાયાસે, ‘બાઈ! તુજ સમ કંઈ હિન્દ રમણી
થશે સ્વામીહીણી, જનની ભૂમિ ત્યારે જ છુટશે,
—અને મારી ભોળી પણ તુજ શી જ્યારે ધધ હશે.’

ઉમાશંકર જોષી

સૈકાની સરતી ક્યાં છે જડતા મન્દ પ્રાણની
 હૈયામાં જાગતી શી આ ઝંખના આત્મ જોગની ?
 ધ્રુવ તારક માતાનો, અગ્રણી આર્ય દેશનો,
 પ્રેમભૂતિ જતો શાંધી જુલમને જંગ ઝૂઝવા.
 ઊઠો આજન્મદાસો, થરર થકકતાં કેમ હૈયાં લૂમારાં ?
 છેયાં નરહાળો તમારાં સકરુણ વિલપે અસ્થિના માળમાં શાં
 મોંઘેરી માતકેરાં પ્રતિપજ ઉરનાં હીર હીણાય તો એ
 શાના સૂતા પડ્યા છે, વિષમય ભરણી ભૂરકી મોહકેરી ?
 પૂછો વૃદ્ધાત્મ પેલા વિગત સમયને પૂર્વજ્ઞેની પ્રતિષ્ઠા,
 શૂરાને મૃત્યુકેરા ભય, તન ધનના મોહનાં બેન કેવાં ?
 આવો ઊભો અમોલો અવસર રણનો, આંગણે આ તમારાં,
 હાવાં આંહી વહે છે, અપયશ હરતી યુદ્ધની રમ્ય ગંગા.
 આવો આબાલવૃદ્ધો, ધન ધરમ તણા ભેદ ભૂલી બધા સે,
 આવો હિન્દી પ્રજાઓ, અરસપરસનાં વૈર વામી પુરાણાં,
 આવો આ ધર્મયુધ્ધે, તિજ જનની તણાં દૂધ દૈવી દીપાવો,
 માડીના મુક્તિયજ્ઞે, વિમલ બલિ થવા હોંશથી સર્વ આવો.

અને એ પડકારેથી સચેતન શબો થયાં,
 પથથરે પ્રાણ પૂરાયા, માતરોમાંય પાંગર્યાં.
 વૃધ્ધાત્મા ઇતિહાસને નયન ના અઘાપિ જેવી ઉગી,
 તેવી યુદ્ધતણી ઉગી શુભમયી, આજે મહાપર્વણી,
 આજે હિંસ્રઅહિંસ્રનાં સસરની ભેરી બજા ભારતે,
 ને છોડી ઘરકોતરો નિસરિયાં આબાલવૃદ્ધો રણે.
 તેથી સામ્રમતી તીરે એકિની ઉભરાય છે.

ઉષા મુકિત તણી પેખી હૈયાં આ હરખાય છે.
 સૈકાની સરતી ક્યાંયે જડતા મન્દ પ્રાણની,
 હૈયામાં ભગતી તેથી ઝંખના આત્મભોગની.
 શો ઊલટે ધૂધલ સાગર ખાદી કેરો !
 શો ધૂધવાટ જયબોધ થકી ભરેલો !
 ઉલ્લાસ શો ઉછળતો પ્રતિઅંગ માંહે !
 શાં ચરમાં બલિ થવા પ્રતિરોમ બળે !
 કૃતનિશ્ચય ઓખેથી, કરુણામય નેત્રથી,
 ભવ્યતા ભરતો તેમાં વિશ્વસન્ત ઉલો દીસે.
 “કાં મૃત્યુ, કાં વિજય”નો ધ્વજમન્ત્ર ધારી,
 પીયૂષપૂર્ણ નયને જનતા નિહાળી,
 નિઃશસ્ત્ર એ સમરનાયક ભારતીનો,
 વેરી રહે સરળ ને શુચિ મુકત હાસ.
 પ્રકૃતિ સરખાં બાનો ટેકો લેઇ પુરુષ એ,
 વેગેથી ભરતો ખેલું ડગલું રણવાટનું.
 ઔસુક્યથી ગમવેળ નિહાળનારાં,
 શા હર્ષથી ઉછળતાં કંઈ લાખ હૈયાં,
 શી ધૂમ આ રિપુતણા મદ મોડનારી,
 હેલી મચી તહીં રહી બ્યથોષણની !
 અને જગત બાણે કે હિન્દે સ્વાતંત્ર્ય મેળવ્યું,
 ક્ષારાબ્ધિને તટે માને મુખે હાસ રમી રહ્યું.

બાણપથારી

હજારો લાનુની ધરતી પરકમ્મા કરી વળી,
 નહિ તોયે આગે ડગ કંઈ ભર્યાં આદિ મનુજે.
 હજારો વર્ષોમાં વિક્રી પશુતા, પોત અદકું
 મનુષ્યાકારોમાં પ્રકટયું પશુએ, ને કહીં કહીં
 ખલેલા માનવ્યે બહુ બળ કયું સત્ય ધરવા;
 ડુબ્યા મૌને ચત્નો સતકણુ ડૂબ્યો ના પણ છતાં.

કરેલા સંસારે અગણિત ગુન્હા કૈંક સદીઓ
 ચથેરછાએ વેર્યા અડગ ઢગલા, તે નિજ પરે
 ધીરે ઓઢી લેતું હૃદય કુમળું એક પ્રકટયું
 અનેરા કારુણ્યે પતિત પડ્યે જૈ રહ્યું બડું.
 ચુસાશે પોતે કે દબી મરી જશે તે ડર વિના,
 ઉગારી ખેલાં સૌ, પછી જ અહ્યું પોતે ઉગરવા.
 અને એ પાપોના દંડન કરવા પુનઃ સઘળા,
 બિછાયું એ હૈયું અહુ દિશ વિંટાઈ કંદનશું.

પડેલાં, પીડેલાં, ચલિત દલિતો ને ધરવનાં
 અનાથો—તે સૌનો છવતર બની બંધુ બનીને
 ગરીબોનો બેલી ઇશુ પ્રગટિયો વિશ્વપ્રણયી,
 અને આંસુધારે ટપકી, નહિ કારુણ્ય અટકયું;
 પડેલાંને બાંધે પકડી ઉંચક્યાં પુણ્ય સ્વરગે.
 ઉરે પેટી જ્યોતિ, નિજથી પ્રગટાવી સહુ ઉરે.

રહી નાચી સૃષ્ટિ નવ-ઉજમથી સંત જનની
દિશાઓં બેરીને ઉછળી ઉર ગંગા લીંબવતી.

મહાકલ્યાણોર્મિ જગત જીરવી એ નવ શક્યું
ધપી જાતું વેગે વહન રૂંધવા, હાથ ખળિયા
શરીરી સત્તાના અધવચ્ચ ધર્યાં ને રણ રચ્યું
સુકું ચોપાસે, ત્યાં અરર ! ઉર ગંગા શમી ગઈ !!
ઉખેડી પેટાળો જડ, પ્રગટિયાં કેા ઉર તણા,
નવાણોમાં મુંગી સમસમી રહી ગંગ કરૂણા.

ઇશુને જીવે જે જગત હૃદયોમાં નવ વચ્ચું.
વચ્ચું કેં તે એને કુસ પર ચડયે; ને જગજને,
સુખે માણ્યા શોખો જીવનખલિ પેગંબર તણો,
પુજ, રોઇ, ગાઇ, પણ ન પ્રકટાવ્યું ઇશુ-ઉર.
રચ્યા ધર્મો, ને ઉત્સવ ઉજવીઆ દિવ્ય ખલિના,
મીઠો એનો કિંતુ હુકમ સહુના બંધુપણનો,
જગે બોળી પીને અશમ ઉલટાવ્યાં વિષ ઉરે.

ઇશુ સૌ હૈયામાં કાણ કાણ ચઢ્યા કૂસ ઉપરે!
ઘવાયેલા પ્રેમે અશ્રુત લરિયું મૌન કુસકું!
મહામૃત્યુસત્રો જગ ઉજવતું જંગ જગવી;
હુલાયેલા સત્યે લરવું તિમિરે ચાહ્યું ડગલું,
જગે પંથે છોને મરણ કુસ રોખ્યા અડગ હો!
મહા કલ્યાણોને પથ કવણ શંકાલય?—અને
ધીરે પૃથ્વી તીરે પ્રબુધઉર ગાંધી ઉતરિયા.

✽ ચીમનદાસ ગાંધીના અંત્યેશ્વર્ય ✽
ગુજરાતના તાંડિત્ય પરિપદ

અરે જાને બાપુ! નજર અમ સાંભી કરીશ મા ?
 પડ્યો જા તું તારે, જગજિગડમાં પાંચ ધર મા !
 અમે પાપી લુંડા સત સમજીયે, શે જીવવું
 ખરંતુ એ ?! જા તું ! જય તુજ થશે સત્ય જીતશે.
 અમારા પાપોની કરીશ પરવા ના લગીર તું,
 શીરે લેવા જાતાં ગઠડી કચકાઈ તું મરશે.
 અમોને પાપો તો કંઈક યુગથી કોઠે પડી ગયાં,
 તું જેવા એકાકી લડથી વળશે શું ઘડીકમાં ?

થયું ડાહ્યું કાંઈ જગ; વહી ગઈ વીસ સદીઓ—
 ન રાખ્યા કાળોના કુસ સ્થુલ અરે કિંતુ પરખી
 ઉપાડ્યા ગાંધીએ : ‘હુરિત મરશે કે મરીશ હું.’
 હજારો મૃત્યુની કરપીણ વહેરી ઉરવ્યથા
 અને મોઢે મોઢું રિમત ફરકતું રાખી કુમળું
 ઘડયું ગાંધીએ જીવન ચિર-કુસારોહણ સમું.

અરે એ સિંધુ શા ઉરની લહરી ફેનલ સ્પુરે
 નિહાળી તે નૌકા જમીન તટ જાણી કયમ શકે
 ઉંડાણે લાગેલા લીપણ વડવાગ્નિ ? નિશિદિનિ
 પ્રવૃત્તિઓ જાણે જલધિધબકારે ઉછળતી.
 ગળે મેલી બેલી જગની સરિતાઓ અણગણી;
 ગભીરે એ હૈયે નિજની લઈને નાવ રમતાં
 કરોડો નિઃશકે. નિજ ઉરવરાળો દૂર સુધી
 વહાવી વર્ષાવે અમી હૃદય કેરાં અણખુટ્યાં.

અને આકાશી એ ગહન ઉર્ણી શાંત દિસતી,
ન જુવે કેા ઊંડે રતનકણુ જેવા દીપી રહ્યા
વિંઝાતા ગોળાઓ, મથમ કરતા જે હૃદયનું.
વ્યથા ના જોવી ને ફક્ત ઉર આનંદ જ મહીં
જગે લાગી થાવું. સત પુરુષ તો નિજ વ્યથા
વલોવી સૌ સામે નિજ સકળનો સાર ધરવો.

ગયા સિંધુ કેરું મથન કરવા દેવદંતુજો,
વલોવી મેરૂથી જલધિજલનાં રતન અમુલાં.
આતિ નાચ્યા, રાચ્યા, તહીંજ વિષ હાલાહલ ચડયું,
દિશાઓ બેરીને પ્રલયપુર જેવું ઉમટિયું,
અને રત્નો બેલા સુરઅસુરથી ના વળી શક્યું!
ઉમાશૃંગેથી ત્યાં શિવ ઉતરિયા સંયમત્રતી
સુરક્યું ને પૃથ્વી અમૃત ન મળ્યું તેની નવ તમા !

મળીને આજે એ સુરઅસુર આ માનવ તણા
વિશાળા સિન્ધુનું મથન કરતા સ્વસ્વહિતથી.
મળ્યાં રત્નો કે ના કવણુ કહ્યે ? કિંતુ દિસતાં
વિષો બોડા પૂરે જગ ઉભરતાં તે છુરવવા
ગળું શે એકાકી મનુજ તણુ ? તોયે ધીરપથી
ધરે કોઠે ગાંધી સ્મિત ફરકતે સંયમત્રતી

ન રે ! તારે પડે, જગત ! વિષ દેવા જવું પડે
યથા ઈસે પૂર્વે સુકતુ કર ખ્યાલી વિષ તણી
દીધી, ને બેહુડી પ્રભુપ્રભુયમાં પ્રાણુ ધરતી

સુકંઠી મીરાંને દીધ વિષ કટોરી નૃપતિએ
 ન એવું ગાંધી ને.—નિજ નજર તણી ચલવીને
 દિયે ગોતી એ તો વિષહૃદયખ્યાલા, વિષ ચુસી
 ભરી દે પાછા એ ઉર અમૃત પૂરી નિજ તણાં.
 અસત્યપુંજે, હિંસાદવ, હૃદયને ખાળી દમતા,
 વિકારો વંટોળી ઉર વિમલ પીએજ શતધા;
 ગરીબી પાતાળે જન સખડતાં કોટિ કીચડે,
 સ્વધર્મોના ભેદો જગવી અસહિષ્ણુ લડી મરે;
 પછી શે' એકાકી દૂર કરી શકે પાપ ઢગલા ?
 વિણી વીણી ફેંકી દઇ ભીતરના કુદ્ર વિષયો
 ઉભા ગાંધી પંડે સહન કરવા સત્યવિતકો.
 ઘવાયું જ્યાં કિંચિત સત, જખમ ગાંધી ઉર થયો;
 નિચોવાયું હૈયું, કહીં જરીય જો પ્રેમ દુભવ્યો.
 ગરીબીથી કંપી નિજ જીવન નિષ્કિંચન કર્યું,
 ઉંચા નીચા ભેદે થરથરી લીધું દીન પડખું.
 શકે કો એકાકી હૃદય, સહ્યું એથી કંઈગણું.
 પથારી જે ભીખે સમરખિચ પૂર્વે રચી હતી
 સદા ગાંધીને તે મરણ શરશય્યા પર સુંવું!
 જીવન ભર એ શે' જીવવું ?

અરે શાને સાધો ! તસુ તસુ મરે મોત ? જગ કહે.
 વદે સાધુ : 'તો કાં તસુ તસુ તમે સત્ય છુંદતાં ?
 અરેરે ! નાનોશો જખમ પડતાં સત્ય ઉરને.
 કશી ત્યાં લાખોની મુજ સરીખડાંની ઉરવ્યથા ?

નિસાસો દે કંપી સત ઘડીક એથી જગતનાં
હબરો હું જેવાં મરણ અભિનન્દે વરદ એ
‘મરે’ તારે જાણ્યું કયમ ઉગરશે સત્ય? ‘મરણે
હું જેવાને, એનું હૃદય રૂઝશે એ ન ખસ શું?’
ઘણાએ જીવીને સતહૃદય ઠાર્યું, મરણથી
અને કુંઝે; આજે નહિ જ અભિનન્દી જીવનને
ન કે વન્દી મૃત્યુ, પણ ઉભય કેરી સમતુલા
રચી સામંજસ્યે ઇહ શરીરમાં બેય બળને
ધરી, જીવે ગાંધી પરમસતમાં; ને ક્ષણેક્ષણે
દિસે આયુર્દોલા જીવનમરણમાં હિંચકતી.

હબરો બીજા કુંઝે ધરતી પરક્રમ્મા સૂરજની
કરે, ધ્રુવે રોણું તદપિ ન શમે, અંતરવ્યથા
તણા બવાલામુખી પ્રત્યપણ જંઝે અધીર થૈ,
તને મારે કહેવું કવિજન અરે તે સમયના!
અમારી સામે તું નજર કરવી રે ન ચુકજે.
જમાને તારે જો જગત-ઉર-લાવા સળગતા
ઉરે પોતા કેરે હસી ઠંલવતા સંતજન હો,
કવિ ! તો રેડીને જીવન નિજ ગાજે : ‘જગજનો !
રિખાવી અંતોનાં હૃદય, કુરખાનીની પછીથી
તમે ગાશો ગાથા, રમત ફર એવી શીઠ રમે
ન કાં ખેલેથી તો હૃદય પરખો સંતજનનાં
અમે આજે ગાતા ઇશુની કુરખાની; ખસ થયું !
ન કાલે ગાંધીની જીવન બલિગાથા કવીશ તું ?

ઉમાશંકર જોષી

જીવનનો કલાધર

યુદ્ધ દાવાનળે ફાગ્યા તપેલા પૃથિવી તલે,
અમી વર્ષાવતી શીળી કોની આ પગલી પડે?

પુણ્યો ક્રબ્યાં ભારતની પ્રજનાં!
અહો! મહા ભાગ્ય વસુધરાનાં!
શુભામ બેરે વહી મુક્તિગંગા!
ઉડે ધ્વજો અંતર સ્નેહ રંગ્યા!
કોના સુણીને સૂર આંસુભીના
ગળી જતી વિશ્વની બોર હિંસા?
ઉલેચવા પાપ યુગો યુગોનાં
શુ' ઊતરી મૂર્તિમતી અહિંસા?
અંગો બધાં સંયમથી રસેલાં,
કંગાલની હાથ થકી લીંબેલાં;
લંગોટીમાં કાય લઇ લપેટી,
ચાલે પ્રભુપ્રેરિત પ્રેમમૂર્તિ.
કલ્યાણના ચેતન જોલ જોલે
વેરી રહે પુષ્પિત પુણ્ય પુંજ.
મે કીકીઓ મંગલ દ્વાર જોલે,
રચાય ત્યાં શીતલ સ્નેહકુંજ.
હસાવતું કોમળ મુક્તહાસ
આનંદ-વર્ષા-ઝડીઓ ઝરી રહે,
આંખે ભર્યો પ્રેમ તણા પ્રકાશ

અમકાંધતો માનવમેદની વહે.
 ને અંતરેથી તપવાર ફેરા
 અનેક ધાર ઊડતા પુવારા.
 સિંચે નવાં જીવનથી નમેરા
 દુઃખી ઉરેના રસશુષ્ક ક્યારા.
 તૂટે યુગોની જઠ શૃંખલાઓ,
 ને ઊઘડે અંતરની કળાઓ;
 ફાલે ફૂલે જીવનની સમૃદ્ધિ
 ખીલી રહે સૌરભ આત્મશુદ્ધિની.
 ઝીલી રહે શાશ્વત અંબાદિઓ
 તૃપાપીડાતું જગ દિવ્ય ગ્રેરણા.
 અનેક કાને મધુરી સુણી રહે
 અમીઝરી મંગલકારિણી વીણા.
 ઝગી ઊઠે લાવિની લાગ્યલેખા
 ન્યાં એ જગે અંતરપ્રેમ પાથરે.
 મુખે તરંતી સ્મિત સૌમ્યરેખા
 સંસારનો યુદ્ધ વિપાદ આવરે.

*

નિશાને . ઘેર અંધારે પુષ્પની પાંદડી રહે,
 પ્રભાતે સૂર્યનાં દર્શો નવાં તેજે હુસી પડે,
 ને લૂછે ચોસનાં ણિંદુ, નચાવે મૃદુ પાંખડી;
 એવી હુરે પ્રજા નાચે, હુસે એતન આંખડી.

દેખીને તપઆંકેલું, પ્રસન્ન મુખ નિર્મલું,
જનમુખે ઝગે પ્રેમ, જાગે અંતરમાં પ્રભુ.

*

દુષ્કાળે વાદળાં કેરી જુએ છે વાટ ખેડૂતો,
જેતા'તા રાષ્ટ્રશક્તિની તેમ સૌ હિંદવાસીઓ.
ત્યાં દાદા-બાલ-લાલાની વર્ષી ચેતનવાદળી,
એટલાં જળથી કિંતુ દુગ્ધા ના દિલની ટળી.
એવે ઓદિશને ચેરી ઝૂકી મેઘઘટા મહા,
દયાની હેલીઓ વર્ષ્યા તમે, ને સૌ હસ્યાં અહા!
હસી, ફાલી, ફૂલી હર્ષે સર્વે માનવકયારીઓ;
અનેરાં પ્રેમનાં તેજે ઝળી ઉર-અટારીઓ !

ટહુકી જગે ભારત કોકિલા, ને
મૈયાતણાં ગૌરવદુઃખ ગાયાં;
કલા કરી પૂર્ણ કલાવતારે
મૈયાતણાં સંસ્કૃતિ દૂધ પાયાં;
રેલી હતી ત્યાં લગી માતકેરી
હૈયા તણી સુંદરતા રસીલી.
તમે પ્રકાશ્યું શિવ સત્ય સુંદર
વિરાટ ઓ જીવનના કલાધર !

*

પિતા છે દિવ્ય કાન્તિના, વિરાટ નવ યુગના,
 ને છે માતા, અહિંસાની ગોદે જગ લપેટતા.
 ખંધુ છે સૌ શુભામૈના, દેવ છે દુખિયાં તણા,
 આશા છે વિશ્વ આખાની, છે સર્વસ્વ જ હિંદના.
 કદી તો મધુરી વેરા વાચા કોમલ મંજરી,
 ને ખળવો કોઈ વેળા કરાલી રણુ ખંજરી.
 એ નાદે ઉરમંદિરથી નાસે સેતાનના ગણો;
 હૈયે હૈયે તમે કીધાં પુણ્યનાં સમરાંગણો.

કંકાલને તાંડવ નૃત્ય શીખવ્યાં,
 મૃત્યુ મહીં જીવન ઓળખાવ્યાં.
 ને છૂટવા લીધણુ નાગ ચૂડથી
 આપી તમે નિર્મળ પ્રેમખુટી.

*

અંઝાનિલો સૂસવતા વિકારના;
 ગાળે તુફાનો ઘનભાર કારમાં.
 અકંપ ઊભા વચમાં અડોલ,
 શમાવતા ઉચ્ચરી સ્નેહ બોલ.

*

અણુથીયે પિતાવાની છે હૈયામાં વિનમ્રતા
 સુદામા-નરસૈયાની માણવી છે દરિદ્રતા.
 ને ત્યાગમાં લોગ અનેક માણ્યા,
 સેવા મહીં સ્વાદ અખૂટ આણ્યા.

ઉલોગની સુંદરતા પિછાની
 ખેતી અને વણકરી નિજ વૃત્તિ માની.
 એવો પુરા સંત થયો કબીર,
 વણ્યાં જતો ચાદર એ ફકીર.
 વિરાટનાં ગીત અખંડ ગાતો,
 ને મસ્તીમાં નિત્ય રહ્યું ભાતો.
 કાંતો તમે યે નિત કર્મવીર,
 કંગાલ કાળે દમતા શરીર.
 અઠંગ છો સત્ય તણા પૂજારી;
 ઉરે સદા ભગૃત કર્મચોગી
 એ સત્યને સુંદર સુપ્રકાશે
 અંધારની ખીણુ ઊંડી વળોટતા.
 —ને કર્મમાં, અંતરને અવાજે
 આત્મા તણી શક્તિ અમાપ ઢાળતા.
 અજાત શત્રુ, સ્થિત પ્રજા, સૌમ્ય,
 જાંખી રહ્યા પ્રહાર્યેજ પ્રહા.
 નિષ્કામ ચર્યા નીરખી તમારી,
 પ્રત્યક્ષ ગીતા જીવતી નિહાળી.
 ચોગી તમે ભારતવાસી હૈયે,
 જન્મી ચૂક્યા છો જ કરોડ રૂપે.
 જગજીનોનાં ઉરમાં તમારું,
 શોણે સદા આસન દિવ્ય ન્યારું !

*

‘સર્વમેધ મહાયજ્ઞે જ્ઞોમ્યાંતાં ભૂત માત્રને
 વિશ્વરૂપ મહાદેવે,’ કહ્યું એવું કવિજ્ઞે

સર્વમેધ મહાયજ્ઞે હોમી સર્વસ્વ માત્રને,
તમેયે આજ શોભો છો વિશ્વરૂપ જગદ્ગુરો !

* * *
વિરાટની યોગ્ય વિષે પ્રશસ્તિ,
કે આંકુલી અંશુલિ તારકાક્ષરે,
લખે, લખે ને વળી રાજ ભૂંસતી,
ગીતા ગુણોની ન લખાય પૂરી.
ગાથા એવી સંતનીયે અધૂરી,
વીણી જતા માનવબોલીમાં લખી.

ઉમાશંકર જોષી

રાષ્ટ્રયજ્ઞ

: મંદાકાંતા :

અતૃપ્તિનાં અચલ તપને પ્રાણુનાં લેજ પાતો,
આશાવાદી અમર જગત્સ્વાતંત્ર્યનો કો' વિધાતા :
ફેલા કો' પ્રલય સરખો મૃત્યુના ગીત ગાતો,
સંકાંતિના નવમૃજનની ગ્રેરણાનો પ્રણેતા.
શ્રદ્ધાશરો નિજ જીવનના ધ્યેયને દોરનારો,
પોંખે છે એ ક્ષિતિજ પર સ્વાતંત્ર્ય કેરું પ્રભાત.
અંતેગોના સખળ ધમસાણો વિશે ધુમનારો,
અર્પે છે એ જીવનભરના યજ્ઞનો પુણ્ય તાપ.
સિધ્ધાંતોના જખમ ખમતો એટલો કાર્યપ્રજ્ઞ,
આરંભે છે જગતકુલમાં કર્મનો રાષ્ટ્રયજ્ઞ.

હન્ડલાલ ગાંધી

ન્યૂનતા માત્ર એ પૂણ્યભૂતિ મહી
 એક ખુંચી રહી આપણા હૃદયમાં :
 ચળકતાં તેજનાં શૌર્યથી ઉછળતાં
 ધબકતાં, નાચતાં જીવન ઉલ્લાસથી
 પ્રાણુચેતન નહિં મૂર્તિમાં સાંપડે !
 મૂર્તિએ જડ અને સ્થૂલ અવયવવડે
 રસિક અમ હૃદયમાં શૂળમમ ક્ષાલતી.

*

*

*

દેશના અવનવાં કે અહોભાગ્યથી,
 જાગીને—જીટીને
 હિંદના દીન ને દુઃખી સંતાનને,
 આત્મ અભિમાનનાં, સ્નેહ ને ત્યાગના,
 નીતિ ને શૌર્યના,
 શબ્દસ્વાતંત્ર્યના પાઠ શીખાડવા,
 મદલર્યા પ્રીટીશનાં રાજ્યના તંત્રના કૂર ને કારમાં
 લોહના ગંધનો સત્વરે તોડવા
 યુદ્ધમહી નોતર્યા સાધુ ગાંધીએ.

*

*

*

નોતર્યા યુધ્ધમાં
 વિરલ પડકારથી,
 ગીર જંગલતણા વ્યાઘ્રની ત્રાડથી,
 વસિષ્ઠસમ યોગીના શાંત સાગર સમા
 સાધુની તેજમય હૃદયહાકલથકી
 સકલ હિંદીજનો, દિવ્ય એ ગુર્જરી વાણીના સૂરમાં.

*

*

*

સૂણીને કારમી હાક નવજીવનની
 વીર પંતખના, ખંગના બહાદૂરો;
 દક્ષ દક્ષિણતણા મીર મદરાસના,
 દેશ આખાતણા વીર વીરાંગના,
 ઢોલ, ત્રંબાળુ ને ઢુંઢુલિ નાદથી,
 સજ થયાં આહૂત અર્પવા દેહની
 દેશસ્વાતંત્ર્યની પરમ એ વેદિમાં.

*

*

*

સકલ ગુજરાતની મૂર્તિરૂપ વાણીમાં
 લકતશિરમોર જે,
 સત્યના શસ્ત્ર ને નીતિના અસ્ત્રથી
 રણમહીં ધૂમતા શૂર પણમુખસમા,
 લકિત ને ભાવમાં કૃષ્ણ સ્મરણાવતા,
 ત્યાગ ને તપમહીં બુદ્ધસમ શોભતા,
 સ્નેહ ને શાંતિમાં ઇસુ અવતારસમ,
 દોરવા મનુજને તેજના માર્ગમાં
 વિચરતા જગમહીં જગતજેગીસમા,
 લકતના વૃંદમાં લકતશિરમોર જે,
 અમર એ ગાંધીના પુણ્ય ચરણોમહીં
 દીન શિર માહરૂં લકિતથી ચૂકવું.

ધનસુખલાલ ફ. મહેતા

મંગલ શબ્દ

(ઉપભતિ-વંશસ્થ-ધંદ્રવંશા)

ત્યાં દૂરથી મંગલશબ્દ આવતો !
 શતાબ્દિઓના ચિરશાંત ધુમ્મટો
 ગળવતો ચેતનમંત્ર આવતો !
 પ્રકાશના ધોધ અમોઘ ઝીલતી
 ધપે ધરા નિત્ય પ્રવાસ પથે;
 ઝૂમી રહી પાછળ અધકારની
 તૂટી પડે લેખડ અર્ધ અંગે.
 વિરાટ ખોલી નિજ તેજઆંખ
 કહ્યાણુનો મંગલપંથ દાખવે;
 એ તેજ પીને નિજ સૃષ્ટિ ખીલતી
 જોતી ઘડી, એ વધતી ઉમંગે
 અંગે લગાવ્યા હિમ લેપ શીળા,
 જવાલામુખી કિંતુ ઉરે જવલંત !
 મૈયા તણે અંતર શું હશે પીડા ?
 કે સૃષ્ટિ ચિંતા ઉરમાં અનંત ?
 વિશ્રામ કાજે વિરમે નહીં જરા
 અકુશ્ય દુઃખે અકળાય હૈડે !
 ઉચ્છવાસથી વાહળ ગોટ ભડે,
 ને દૂર ફેલે જલનીલ અંચળા !
 ભમે ભમે દુઃખ તપી વસુંધરા !
 ડગો ભરે તેજ પથે અધીરાં !
 એ તોય પૂરા ન થયા પ્રકાશ !

અધારમાં આથડી ભૂતસૃષ્ટિ ?
 આ રક્ત રંગી પશુ પંખી પ્રાણી
 પુકારતાં સૌ નખદંતનાશ.
 ને લોહી પીને ઊછરેલ બેલી
 આ લાડીલી માનવતા ધરાની
 ઇતિહાસની ભૂલભુલામણીએ
 રચે, અને કંઈ જગવે લડાઈએ.
 લોખી સ્વહસ્તે નિજ અંગ ચીરે
 ને ભીંજતી આત્મ તણાં રુધિરે.
 જળ્યાં કરે ચોદિશ કોટિ કલેશ !
 શમે ન એ આગ અખૂઝ લેશ !
 કેા સિંચતા જીવનવારિ સંત
 તોયે રહે પાવક એ ધગંત !
 પેગામ ફેવી પયગંબરો વધા,
 શમી ન એ ભીષણ વિશ્વવેદના !

ત્યાં દૂરથી મંગલ શબ્દ આવતો !
 યુગો તણી કૈંક પડી કતાર
 આવે ધ્વનિ એહની આરપાર;
 'તું પાપ સાથે નવ પાપી મારતો ?'
 એ મંત્ર ઝીલ્યો જગને કિનારે
 ઊભેલ યોગી પુરુષે અને કે,
 આરણ્યકોએ, ઋષિ મંડલોએ;
 સુભેલ ખુબ્ધે, ઇશુએ, મહાવીરે.
 ન તોય નિદ્રાજડ લોક જગ્યાં
 ડુબી ગયો મંત્ર અતંતતામાં !

એ આજ પાછો કેવનિ સ્પષ્ટ ગાજતો

આ યુદ્ધ થાક્યા જગને કિનારે.

ગાંધી તણે કાન પડ્યો, ઉરે સૂર્યો,

ને ત્યાં થકી વિશ્વ વિશાળ વિસ્તર્યો.

યુગો યુગોની તપ સાધના ક્ષણી !

જરી મહા અંતર વેદના શમી ??

માસે માસે, અભિનવ હાસે,

ઊગે બીજકલા;

યુગે યુગે પથગંધર જાગે

ભાંગે જગ શુભલા.

ઉમાશંકર જોષી

સ્વાગતમ્

(ગાંધીજી જોળમેળથી પાછા આવતા હતા ત્યારે)

શ્રુત્વા ત્વન્નચશાન્તિમન્ત્રમપરં નિઃસ્તબ્ધમૂતં જગદ્
હિંસાસ્ત્રાણિ કૃથેતિ સત્યમવનૌ જ્ઞાતં ચ સર્વૈર્જનૈઃ ।

ત્વં દેવોઽસિ સમસ્તમાનવકુલે ત્વં સેવકો વૈ પરઃ

શન્દે યા તવ શક્તિરસ્તિ મહતી સ્વાતંત્ર્યદાત્ર્યસ્તુ સા ॥

ધન્યોઽયં દિવસઃ પ્રસન્નવદનાઃ સર્વે જના આગતા

નાર્યઃ કુંકુમવર્ણયુક્તવસના અમ્મોધિતીરસ્થિતાઃ ।

બાલા અન્ન તવપ્રભાવકરણૈરાકાર્ષિતા મીલિતા

હિંસાયા જગદુદ્ધરન્ જનગુરુઃ પ્રત્યાગતઃ સ્વસ્તિ તે ॥

વાદરાવળ

महात्मप्रशस्ति :

(लग्धरावृत्तम्)

यस्य भ्रूमङ्गमात्रं

हरति सुभयदां चण्डतां राजलक्ष्म्या

येनोक्तः शब्द एको

जनयति चलनं सुप्तलोके समस्ते ।

नावद्धं येन देहे

प्रहरणमपरं वै क्षमामन्तरेण

सौज्यं स्वातन्त्र्यमूर्ति

जगति विजयते गांव्युपाहो महात्मा ॥१॥

सर्वेषां वन्दनीयः

प्रकृतिमलिनतादन्यदुःखोपहर्ता

वाचा पीयूषवत्या

परवशपातितं लोकमुद्धोध्यन्यो ।

दृष्टोऽस्तौ शुष्कदेह

स्तदपि मदचतां भृशुजां दर्पहर्ता

सौज्यं स्वातन्त्र्यमूर्ति

जगति विजयते गांव्युपाहो महात्मा ॥२॥

(अनुष्टुप्)

अहिंसाव्रतधारी यो राष्ट्रेस्वापरायणः ।

निर्मलो निरहङ्कारो महात्मा वन्द्य एव सः ॥३॥

बादरायण

16518

महात्मप्रशस्ति :

(सगंधरावृत्तम्)

यस्य भ्रूमङ्गमात्रं

हरति सुभयदां चण्डतां राजलक्ष्म्या

येनोक्तः शब्द एको

जनयति चलनं सुप्तलोके समस्ते ।

नाघद्वं येन देहे

प्रहरणमपरं वै क्षमामन्तरेण

सोऽयं स्वातन्त्र्यमूर्ति

जगति विजयते गांव्युपाह्वो महात्मा ॥१॥

सर्वेषां वन्दनीयः

प्रकृतिमलिनतादन्यदुःखोपहर्ता

वाचा पीयूषवत्या

परवशपतितं लोकमुद्धेधयन्त्यो ।

दृष्टोऽसौ शुष्कदेह

स्तदपि मदवतां भूभुजां दर्पहर्ता

सोऽयं स्वातन्त्र्यमूर्ति

जगति विजयते गांव्युपाह्वो महात्मा ॥२॥

(अनुष्टुप्)

अहिंसाव्रतधारी यो राष्ट्रैतद्यापरायणः ।

निर्मलं निरहङ्कारं महात्मा वन्द्य एव सः ॥३॥

बादरायण